

एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा
प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८) को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी
बाबुराम न्यौपाने
त्रि.वि. दर्ता नं. ६०८७४-८८
परीक्षा रोल नं. २९८०००४/२०६५
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी
२०७२

एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा
प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८)को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी
बाबुराम न्यौपाने
क्याम्पस रोल नं. ११/०६३/०६४
परीक्षा रोल नं. २१८०००४/२०६५
त्रि.वि. दर्ता नं. ६०८७४-८८
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

शोधपत्र बुझाएको मिति
वि.सं. : २०७२/०१/०९
ई.सं. २२ अप्रिल, २०१५

भाइभा मिति
वि.सं. २०७२/०८/०७
ई.सं. २३ नोभेम्बर, २०१५

एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा
प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८) को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी
बाबुराम न्यौपाने
त्रि.वि. दर्ता नं. ६०८७४-८८
परीक्षा रोल नं. २१८०००४/२०६५
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी
२०७२

प्रतिबद्धता-पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र मेरो मौलिक र प्रयोगात्मक कार्य हो । शोधपत्रको कुनै अंश समेत हुबहु नक्कल गरेको होइन । आवश्यकता अनुसार सन्दर्भ र स्रोत खुलाइ पूर्वकार्यको प्रयोग गरिएको छ । यदि कहीं कतैबाट हुबहु नक्कल गरेको प्रमाणित भए त्यसबाट आउने परिणामहरूको समेत सामना गर्नेछु ।

.....
बाबुराम न्यनैपाने
शोधार्थी
थेसिस नं. ७९

मिति : २०७२/०१/०९



जनता बहुमुखी क्याम्पस

०२५-५८१३००

५८००६४

इटहरी, सुनसरी

स्थापित : २०४५

प.सं. :

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)

च.नं.:

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र संकाय

मिति : २०७२/०१/०९

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष (Ed. CE. ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र बाबुराम न्यौपानेले मेरो सल्लाह र निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

श्री शान्तिराम दाहाल
शोध निर्देशक
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

कृतज्ञा ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, जनता बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित छ। विशेष गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन तयारीका लागि आवश्यक पथप्रदर्शन गरी प्रस्तावना स्वीकृत गरिदिने तथा शोध निर्देशन गरिदिने सो विभागका उपप्राध्यापक श्री शान्तिराम दाहालज्युप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। त्यसै गरी आवश्यक सल्लाह तथा सुझाव दिई अध्ययनलाई पूर्ण बनाउन सहयोग गर्ने शिक्षा शास्त्र सङ्काय प्रमुख उप प्राध्यापक टोलनाथ काफ्लेज्यु, क्याम्पस प्रमुख नारदप्रसाद उप्रेतीज्यु लगायत क्याम्पस परिवारप्रति म आभार प्रकट गर्दछु।

यस शोध अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलनमा सहयोग पुर्याउनु हुने श्री षडानन्द उ.मा.वि. केउरेनीपानी-७, श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला-४, श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम-९, श्री बेहेरेश्वर मा.वि. मानेभञ्ज्याङ्ग-४, श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. वालङ्खा-८, श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी-४, भोजपुरका प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, स्रोतव्यक्ति, अध्यक्ष, र अभिभावकहरुप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

प्रस्तुत अध्ययन कार्यमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग पुर्याउनु हुने सम्पूर्ण महानुभावहरुलाई हृदयदेखिनै हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु।

बाबुराम न्यौपाने

शोधार्थी

मिति : २०७२/०९/०९

शोधसार

यस शोध अध्ययनमा “एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकको अध्ययनमा नतिजा प्रवृत्तिको तुलना गर्ने, नतिजा उच्च/न्युन हुने कारण पहिचान गर्ने र नतिजा बढाउने उपायहरू पहिचान गर्ने उद्देश्यमा आधारित भएर सुविधाजनक विधिबाट भोजपुर जिल्ला, उद्देश्यपूर्ण, क्लस्टर, रेण्डम विधिबाट ६ ओटा सामुदायिक मा.वि., उद्देश्यपूर्ण विधिबाट प्र.अ., शिक्षक, स्रोतव्यक्ति, अध्यक्ष, अभिभावक १२, विद्यार्थी ६० नमूना छनोट गरिएको थियो । प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, लक्षित समूह छलफल निर्देशिका, नतिजा अभिलेख फाराम, रुजुसूची र अवलोकन फाराम जस्ता साधन प्रयोग गरी सूचना संकलन गरिएको थियो । संकलित सूचनाहरूका आधारमा परिमाणात्मक तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण र स्तम्भचित्रका माध्यमबाट व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो भने गुणात्मक सूचनाहरूलाई वर्णनात्मक रूपमा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो ।

यस अध्ययनमा भोजपुर जिल्लाको २०६५ देखि २०६९ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको गणित विषयको नतिजाको आधारमा मा.वि.मा भर्ना भएका ब्राह्मण १७९(९८%) र राई ७६७(८७%), एस.एल.सी. परीक्षामा सहभागी हुने ब्राह्मण १७५(९८%) र राई ६८२(८९%), गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने ब्राह्मण १२९(७४%) र राई ३४३(५०%) रहेको पाइयो । ब्राह्मण र राईको नतिजा तुलना गर्दा राईको भन्दा ब्राह्मणको नतिजा उच्च रहेको पाइयो । नतिजा उच्च/न्युन हुने कारणहरूमा शिक्षण विधि, शैक्षिक सामग्री, शिक्षक तालिम, विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण, सन्दर्भसामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था, अभिभावकको आर्थिक तथा शैक्षिक सुविधा आदि पक्षले नतिजालाई प्रभाव पारेको यस अध्ययनको निष्कर्ष रहेको छ ।

यस अध्ययनको निष्कर्षको आधारमा गणित विषयको नतिजा बढाउन, छात्रवृत्ति छनोट गर्न, आर्थिक/शैक्षिक सुविधा विस्तार गर्न, प्रतिविद्यार्थी एक ल्याप्टप कार्यक्रम लागु गर्न, गणित प्रयोगशालाको लागि अनुदान प्रदान गर्न नीतिगत तहका लागि सुझाव पेश गरिएको छ । अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्न, शिक्षक तालिमको प्रयोग गर्न, विद्यार्थी केन्द्रित विधिको प्रयोग गर्न, शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग गर्न, शिक्षण सिकाइलाई आवश्यक पर्ने स्रोतसाधन व्यवस्था गर्न, उत्प्रेरणा जागरण गराइ वालमैत्री सिकाइ गर्न, आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग गरी सिकाइमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न, अनुगमन, निरीक्षण र मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्न, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्न, विद्यार्थीको वैयक्तिक अध्ययन गरी

उपचारात्मक शिक्षण गर्न अभ्यास तहका लागि सुझाव पेश गरिएको छ । यस शोध अध्ययनमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दागर्दै समय र स्रोतसाधनको सीमितताले अध्ययन गर्न नसकिएका पक्षहरु : अभिभावकको शिक्षा र विद्यार्थीको नतिजा बीचको सम्बन्ध अध्ययन गर्न, विद्यार्थी सहभागिता र नियमिततामा प्रभाव पार्ने तत्वहरु अध्ययन गर्न, गणित विषयको उच्च/न्यून नतिजामा प्रभाव पार्ने तत्वहरु अध्ययन गर्न, आधुनिक शिक्षण प्रविधिले सिकाइ क्रियाकलापमा पार्ने प्रभावकारीताको अध्ययन गर्न आवश्यक देखिएकाले अनुसन्धान तहका लागि सुझाव पेश गरिएको छ ।

तुलनात्मक अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति, संघसस्था निकाय तथा सम्बन्धित सरोकारवाला समेतलाई यो अध्ययनले आगामी दिनमा सहयोग पुग्न सक्दछ ।

विषयसूची

शीर्षक	पेज नं.
प्रतिबद्धता-पत्र	i
सिफारिस-पत्र	ii
स्वीकृति - पत्र	iii
कृतज्ञताज्ञापन	iv
शोधसार	v-vi
विषयसूची	vii-ix
तालिका सूची	x
चित्रसूची	x
सङ्क्षिप्त रूप	xi

परिच्छेद - एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	५
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू	६
१.५ अध्ययनको परिसीमा	६

परिच्छेद - दुई

पूर्व साहित्यको समीक्षा

२.१ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	७
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.३ अवधारणात्मक ढाँचा	११

परिच्छेद - तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१३
३.२ जनसङ्ख्या	१३
३.३ नमुना छनोट	१४

३.३.१ जिल्ला छनोट	१४
३.३.२ क्षेत्र छनोट	१४
३.३.३ गा.वि.स.छनोट	१४
३.३.४ विद्यालय छनोट	१५
३.३.५ प्रधानाध्यापकको छनोट	१५
३.३.६ शिक्षकको छनोट	१५
३.३.७ विद्यार्थीको छनोट	१५
३.३.८ अभिभावकको छनोट	१५
३.३.९ अध्यक्ष छनोट	१५
३.३.१० स्रोतव्यक्ति छनोट	१५
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू	१६
३.४.१ प्राथमिक स्रोत	१६
३.४.२ द्वितीय स्रोत	१६
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू	१६
३.५.१ प्रश्नावली	१६
३.५.२ अन्तर्वार्ता निर्देशिका	१६
३.५.३ लक्षित समूह छलफल निर्देशिका	१७
३.५.४ कक्षा अवलोकन फारम	१७
३.५.५ रुजुसूची	१७
३.५.६ नतिजा अभिलेख फारम	१७
३.६ साधनहरूको वैधता	१७
३.७ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१७
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	१८

परिच्छेद-चार

तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलना	२०
४.१.१ राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरमा एस.एल.सी. परीक्षाको अवस्था	२०
४.१.२ ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्या	२१
४.१.३ मा.वि. उमेरको ब्राह्मण र राईको सङ्ख्या	२३
४.१.४ ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्नाको अवस्था	२४
४.१.५ परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था	२५

४.१.६ गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था	२६
४.२ नतिजा उच्च/न्यून हुने कारणहरू	२८
४.२.१ शिक्षण विधिको प्रयोग	२८
४.२.२ शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग	२९
४.२.३ शिक्षक तालिम	२९
४.२.४ विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता	२९
४.२.५ मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण	३०
४.२.६ सन्दर्भसामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था	३०
४.२.७ अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक अवस्था	३१
४.३ नतिजा बढाउने उपायहरू	३१
४.३.१ शिक्षण विधिको प्रयोग	३२
४.३.२ शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग	३२
४.३.३ शिक्षक तालिम	३२
४.३.४ विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता	३३
४.३.५ मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण	३३
४.३.६ सन्दर्भसामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था	३४
४.३.७ अभिभावकको शैक्षिक र आर्थिक अवस्था	३४

परिच्छेद - पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुभावहरू

५.१ प्राप्ति	३६
५.२ निष्कर्ष	३८
५.३ सुभावहरू	३९
५.३.१ नीतिगत तहका लागि सुभावहरू	३९
५.३.२ अभ्यास तहका लागि सुभावहरू	३९
५.३.३ अनुसन्धान तहका लागि सुभावहरू	४०

सन्दर्भसूची

परिशिष्टहरू

अनुसूचीहरू

तालिकासूची

तालिका ४.१ राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरमा एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा विवरण	२१
तालिका ४.२ ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्या	२२
तालिका ४.३ मा.वि. उमेरको ब्राह्मण र राईको सङ्ख्या	२३
तालिका ४.४ ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्ना विवरण	२४
तालिका ४.५ परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था	२५
तालिका ४.६ गणित विषय उत्तीर्ण विवरण	२७

चित्रसूची

चित्र ४.१ राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरमा एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा विवरण	२१
चित्र ४.२ ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्या	२२
चित्र ४.३ मा.वि. उमेरको ब्राह्मण र राईको सङ्ख्या	२३
चित्र ४.४ ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्ना विवरण	२४
चित्र ४.५ परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था	२६
चित्र ४.६ गणित विषय उत्तीर्ण विवरण	२७

संक्षिप्त रूप

उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
गा.वि.स.	गाँउ विकास समिति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय

परिच्छेद - एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

मानवीय सभ्यतको विकाससँगसँगै उत्पत्ति भई विकसित हुँदै आएको गणितको इतिहास अति प्राचीन छ। विकासको प्रारम्भिक चरणदेखि आजको विकसित स्वरूप प्राप्त गर्न गणितले धेरै तह पार गरिसकेको छ। यसको विकासकालागि कैयौं व्यक्ति तथा समुदायले प्रशस्त योगदान पनि गरेका छन्। मानव सभ्यताको विकासको गति सँगसँगै गणितको आवश्यकताको बोध र यस प्रतिको लगावमा भएको वृद्धिको परिणाम स्वरूप गणितको व्यापकरूपमा विकास भएको छ।

गणितको प्राचीन इतिहास केलाउँदा प्राचीन ग्रीकमा खासगरी सौन्दर्यात्मक मूल्यका रूपमा शिक्षालाई लिइने हुँदा सोही अनुसार गणितको अध्यापन गरिन्थ्यो। तर आजको परिवर्तनसँगसँगै शिक्षाका उद्देश्यमा पनि परिवर्तन भएकाले गणितलाई पनि सौन्दर्यशास्त्रका रूपमा मात्र नभई विज्ञान र प्रविधिमा भएको द्रुततर विकास र मानवीय आवश्यकतालाई पूरा गर्ने एउटा माध्यमका रूपमा शिक्षण गर्न थालियो। आज गणितलाई मानिसको जीवनयापन लगायत विज्ञान र प्रविधिको विकासको वर्तमान चुनौतीलाई सामना गर्ने उद्देश्य समेत पूरा गर्नकालागि शिक्षण गरिनु आवश्यक भएको छ। आज गणितको क्षेत्र र यसको प्रयोगमा व्यापकता आएको छ। नेपालको शिक्षा विकासको इतिहास केलाउँदा प्राचीन वैदिक शिक्षा अन्तर्गत गुरुकुल प्रणालीमा गणित अलग्गै विषयका रूपमा शिक्षण नगरिए पनि ज्योतिषशास्त्रको पढाइ हुने गर्दथ्यो। यो शिक्षा पद्धति मध्यकालसम्म पनि रहेको पाइन्छ। नेपालमा औपचारिक रूपमा स्थापित पहिलो विद्यालय दरवार स्कूलमा भारतीय विद्यालयको पाठ्यक्रम अनुसार अङ्कगणित र बीजगणित पढाइन्थ्यो। नेपालमा एस.एल.सी. बोर्डको स्थापना (वि.सं. १९९०) भएपछिको माध्यमिक तहको पाठ्यविषयको रूपमा कुल ७०० पूर्णाङ्क मध्ये १०० को अनिवार्य गणित र थप १०० को अतिरिक्त गणितको व्यवस्था पनि थियो। संस्कृत, भाषा, श्रेस्ता र आधार पाठशालाहरूमा पनि कुनै न कुनै रूपमा गणितको पढाइ हुने गर्दथ्यो (महर्जन २०५८)।

मानव जातिको विकास र जातीय पहिचानका लागि विभिन्न जातजातिमा विभक्त भएको मानिसले शिक्षा क्षेत्रमा आर्जेको उपलब्धिले प्रविधिको विकासको क्षेत्रमा पहिचान दिएको छ। प्राचीन ग्रन्थ महाभारतका अनुसार कुरुक्षेत्रको लडाइमा खस तथा किराँतहरू दुवैको सहभागिता थियो। यसरी पौराणिक कालमा पनि ब्राह्मण र राई जातिमा युद्धकलाको शिक्षा थियो भन्ने पाइन्छ। युद्धकलाको

शिक्षाको उपलब्धिमूलक सीप गोर्खाली वीरहरूको नालापानीको अङ्ग्रेजसँगको लडाईंमा देखाएको बहादुरीले समेत नेपाली वीरहरू युद्धकलामा सक्षम भएको पाइन्छ (पोखरेल, २०५५) ।

वर्तमान समयमा नेपालमा विभिन्न जातजाति तथा पहिचानको विषयलाई लिएर मुलुकको राजनीति अत्याधिक रूपमा प्रभावित भएको छ । जातीय उत्थान र पहिचानका लागि तुलनात्मक अध्ययन त्यतिकै आवश्यक देखिन आएको छ । शिक्षा विकास सम्बन्धी विश्व मानचित्रलाई हेर्दा प्राचीनकाल देखि हालसम्म आउँदा शिक्षाको विकासमा सोक्रेटस, कन्फ्युसियस, प्लेटो, अरस्तु, रुसो, मन्टेश्वरी, फ्रोबेल, गान्धी र बुद्धको शिक्षामा महत्त्वपूर्ण योगदान छ । शिक्षाको सुरुवात सर्वप्रथम इ.सं. ७३५ मा ग्रीस राज्यबाट भएको थियो । विस्तारै पाण्डित्यवाद, पुनजागरण युग हुँदै आधुनिक युग आयो । एशियामा शिक्षाको विकास २५०० वर्ष पहिले गान्धरा (हालको अफगानिस्तान) बाट तक्षशिला विश्वविद्यालयको सुरुवातसँगै भयो । हाम्रो देश नेपालमा शिक्षाको विकासलाई दृष्टिगत गर्ने हो भने लिच्छवीकाललाई शिक्षाको प्रारम्भिक काल मान्न सकिन्छ ; तत्कालीन अवस्थामा शिक्षा गुरुकुल र धर्मप्रधान थियो । त्यसपछि मल्लकाल, शाहकाल हुँदै शाहकालमै उदाएको राणा शासनका श्री ३ महाराज जंगबहादुर राणाले वेलायती शिक्षा प्रणालीबाट प्रभावित भएर १९१० आश्विन २७ गते आफ्ना भाइ, भारदारहरूलाई अङ्ग्रेजी शिक्षा दिने उद्देश्यले दरबार हाईस्कूलको स्थापना गरेका थिए । त्यही विद्यालय नै नेपालमा स्थापना भएको औपचारिक विद्यालय हो (शर्मा, २०५८) ।

नेपालमा वि.सं. १९९० मा स्थापना भएको एस.एल.सी. बोर्डले सञ्चालन गर्ने माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षालाई हेर्दा वि.सं. २०६५ सालदेखि वि.सं. २०६९ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा क्रमश ६८, ६४, ५६, ४६, ४४ प्रतिशत रहेको छ । एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा प्रतिशतलाई अध्ययन गर्दा २०६५ सालसम्म बढ्दो क्रममा र २०६६ सालदेखि घट्दो क्रममा रहेको छ (शैक्षिक भ्रूलक, भोजपुर २०६९ : ४) ।

भोजपुर जिल्लाको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने आवाल ब्रह्मचारी श्री षडानन्द अधिकारीले वि.सं. १९३२ सालमा स्थापना गर्नु भएको संस्कृत पाठशाला नै पहिलो विद्यालय हो । वि.सं. १९९६ मा जुद्ध शमशेरले शिक्षा सम्बन्धी इतिहास जारी गरेपश्चात् विद्यालय खोल्ने कानुनी बाटो खुल्ला भयो र देशका विभिन्न भागमा विद्यालय खुल्न थाले । वि.सं. २०६९ असार मसान्त सम्मको तथ्याङ्क अनुसार भोजपुर जिल्लामा प्रा.वि. २८४, नि.मा.वि. ५७, मा.वि. ४२ र उ.मा.वि. २७ गरी जम्मा ४१० वटा विद्यालयहरू स्थापना भई सञ्चालन भइरहेका छन् । भोजपुर जिल्लाको २०६९ सालको शिक्षक, विद्यार्थी विवरण यसप्रकार रहेको छ । प्राथमिक तहमा १८,४०९ छात्रा, १८,२५१ छात्र, ३६,६६० जम्मा विद्यार्थी र १,२५९ शिक्षक रहेका छन् । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३० रहेको छ ।

निम्नमाध्यमिक तहमा ८,४०० छात्रा, ७,८१५ छात्र, १६,२१५ जम्मा विद्यार्थी र २९३ शिक्षक रहेका छन् । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:५५ रहेको छ । माध्यमिक तहमा ३,८९४ छात्रा, ३,५४८ छात्र, ७,४४२ जम्मा विद्यार्थी र २२८ शिक्षक रहेका छन् । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३२ रहेको छ । उच्च माध्यमिक तहमा १,५८२ छात्रा, १,२८५ छात्र, २,८६७ जम्मा विद्यार्थी र ३२ शिक्षक रहेका छन् । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:९० रहेको छ । भोजपुर जिल्लाको २०६९ सालको एस.एल.सी. परीक्षामा १,७१० छात्रा, १,५१८ छात्र, ३,२२८ जम्मा विद्यार्थी परीक्षामा सम्मिलित भएका थिए भने २८३ छात्रा, ३२७ छात्र, ६१० जम्मा उत्तीर्ण भएका थिए । एस.एल.सी. परीक्षा २०६८ सालमा विशिष्ट श्रेणीमा ७ जना, प्रथम श्रेणीमा १०२ जना, द्वितीय श्रेणीमा ४३१ जना, तृतीय श्रेणीमा ७० जना उत्तीर्ण भै १८.८५ प्रतिशत उत्तीर्ण भएका थिए (शैक्षिक भ्रूलक, भोजपुर - २०६९) ।

भोजपुर जिल्लाको २०६५ देखि २०६९ सालको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा क्रमशः ८२, ४३, १९, १८, १३ प्रतिशत रहेको छ । वि.सं. २०६६ सालदेखि एस.एल.सी. को नतिजा घट्दो क्रममा रहेको छ । एकातिर राज्यबाट साधन र स्रोत विद्यालयमा सिधै पुऱ्याएको छ र आर्थिक लगानी समेत वृद्धि भइरहेको छ । एकातर्फ लगानी बढिरहेको छ भने अर्कातर्फ नतिजा एवम् उपलब्धि भने घट्दो क्रममा छ । यो अवस्था हेर्दा यस जिल्लाले सन्तोष गरेर बस्ने अवस्था छैन । एस.एल.सी.परीक्षा र माध्यमिक तहको शिक्षण सिकाइमा सुधारबाट मात्रै यस जिल्लाको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि हुन सक्ने आशा गर्न सकिन्छ । यसका लागि सर्वप्रथम शैक्षिक सरोकारवालाहरू मध्ये प्रत्यक्ष संलग्न रहने कार्यान्वयन कर्ताहरूका बीचमा अन्तर्क्रिया गरी शैक्षिक सुधारका उपायहरू अवलम्बन गरेर शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका उपायहरू पहिचान गर्दै कार्यान्वयन तर्फ अगाडि बढ्न सकेमा माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षाको उपलब्धिमा वृद्धि हुन सक्ने देखिन्छ (जि.शि.का. प्रतिवेदन, २०६९ : २) ।

१.२ समस्याको कथन

नेपालको पूर्वी पहाडमा पर्ने पूर्व ४ नं. ले प्रख्यात मानिने भोजपुर जिल्ला संस्कृत शिक्षाको प्रारम्भिक थलोका रूपमा चिनिन्छ । यसर्थ भोजपुर जिल्लामा धेरै पहिलेदेखि ब्राह्मण जातिको बसोबास थियो भन्ने तथ्य देखिन्छ । संस्कृत विद्यालयको शुरुवातले ब्राह्मण जाति शिक्षामा निकै अगाडि बढेका थिए भन्ने कुरा बालागुरु षडानन्द अधिकारीको योगदानले देखाउँछ । वि.सं. २००७ सालमा जहानिया राणाशासन विरुद्ध जननेतृत्व गर्ने कुशल नेतृत्व रामप्रसाद राई र नारदमुनी

थुलुडले गरेको योगदानले राईहरू समेत शिक्षामा अग्रणी थिए भन्ने देखाउँछ । यसरी भोजपुर जिल्लाको शैक्षिक पक्षमा अध्ययन गर्दा परापूर्व कालदेखि शैक्षिक इतिहासमा ब्राह्मण र राई अग्रणी स्थानमा आएको देखाउँछ । शैक्षिक पक्षमा अध्ययन गर्ने क्रममा भोजपुर जिल्लाको माध्यमिक तहको शिक्षालाई लिएर अध्ययन गर्दा विगत ५ वर्षदेखि यता एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजामा न्यूनता आएको पाइन्छ । इतिहास कालदेखि शिक्षामा अगाडि बढेको भोजपुर जिल्ला वर्तमान समयमा एस.एल.सी.परीक्षामा घट्दो क्रममा नतिजा आउनुले ब्राह्मण र राई जातिमाथि प्रश्न चिह्न खडा भएको देखिन्छ । यसरी शैक्षिक इतिहासमा अगाडि बढेका ब्राह्मण र राई जातिको माध्यमिक तहको अध्ययनमा के-कस्तो अवस्था छ । भोजपुर जिल्लामा एस.एल.सी.को नतिजा उच्च र न्यून हुनुमा ब्राह्मण जाति र राई जातिको भूमिका कस्तो रहेछ भन्ने कुरा अध्ययन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यो शोध अध्ययन भोजपुर जिल्लाको ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजासँग सम्बन्धित रही सम्पन्न गरिएको थियो ।

- के एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा ब्राह्मण जाति र राई जातिमा समान छ ?
- के गणित सिकाइमा शिक्षक तालिम, विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि, शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग भएको छ ?
- के ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको सहभागिता र नियमितता समान छ ?
- के शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अनुगमन, निरीक्षण र पृष्ठपोषण गर्ने कार्य नियमित भएको छ ?
- के न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूकालागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गरिएको छ ?
- के अभिभावककालागि अभिभावक शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ ?

भन्ने जस्ता प्रश्नहरू अहिले समसामयिक र जल्दोबल्दो रूपमा रहेको छ । हाल नेपाल लगायत विश्व परिवेशमै जातिगत अवस्था र पहिचानले राजनैतिक मेरुदण्डको रूपमा आधारशीला बन्न पुगेको परिवेश छ । जातीय उत्थान र पहिचानलाई विश्वसामु चिनाउन सक्नु शिक्षाले मूलकडीको भूमिका खेल्न सक्नु हो । यस अध्ययनमा ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको विश्लेषण गरिएको थियो ।

१.३ अध्ययनको औचित्य

वि.सं. १९९० देखि एस.एल.सी. बोर्डले सञ्चालन गर्ने विद्यालय शिक्षाको फलामे ढोकाको रूपमा मानिने एस.एल.सी.परीक्षाको उपलब्धिको नतिजालाई हेर्दा सुरुदेखि बढ्दो क्रममा पाइन्छ भने विगत

तीनवर्ष यताको नतिजा घट्दो क्रममा रहेको पाइन्छ । राष्ट्रिय स्तरको नतिजा घट्दोक्रममा भए पनि कुनै जिल्लाको बढ्दो क्रममा रहेको र कुनै जिल्लाको घट्दो क्रममा रहेको देखिन्छ । भोजपुर जिल्लाको नतिजालाई लिएर हेर्दा विगत पाँचवर्षयता सामुदायिक विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा घट्दो क्रममा रहेको छ (जि.शि.का. प्रतिवेदन, २०६९) ।

भोजपुर जिल्लाका ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्ति कस्तो छ ? गणित विषयमा नतिजा उच्च/न्यून देखिने कारण के-के हुन सक्छन् ? नतिजा बढाउने उपायहरू के के हुन सक्छन् ? जस्ता प्रश्नको उत्तर यस अध्ययनले खोज्ने प्रयास गर्ने हुँदा यसबाट शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभागबाट एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा बढाउने सम्बन्धिका नीति तथा कार्यक्रम निर्माण गर्न, विद्यालयहरूमा गणित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक तालिमको प्रयोग, विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग, शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गर्न, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अनुगमन निरीक्षण गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्न, विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता बढाउन, एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति, संघसंस्था, निकाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू समेतलाई इच्छुक अध्ययन अनुसन्धान कर्तालाई अनुसन्धानका लागि आगामी दिनमा सहयोग पुग्न सक्नेछ ।

यस अध्ययनले आगामी दिनमा एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा वृद्धि गर्न आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि सहयोग पुग्न सक्ने हुँदा यो अध्ययन औचित्यपूर्ण हुन सक्नेछ ।

१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू

कुनै पनि कार्यको आरम्भ पूर्व उक्त कार्य के-कसरी गर्ने भनी उद्देश्य निर्धारण गर्नु पर्दछ । त्यसैले यस अध्ययनको उद्देश्य निम्नानुसार निर्धारण गरिएको थियो ।

- क) एस.एल.सी.परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलना गर्ने
- ख) नतिजा उच्च/न्यून हुने कारण पहिचान गर्ने
- ग) नतिजा बढाउने उपायहरू पहिचान गर्ने ।

१.५ अध्ययनको परिसीमा

कुनै पनि अध्ययन कार्य सञ्चालन पूर्व के कति क्षेत्रभित्र रहेर अध्ययन कार्य सञ्चालन गर्ने कुरा निश्चित गरिन्छ । जसलाई अध्ययनको सिमाङ्कन भनिन्छ । यस अध्ययन अनुसन्धानको क्षेत्र व्यापक

भए पनि उपलब्ध स्रोत, साधन र समयलाई मध्यनजर गर्दै निम्नलिखित परिसीमा भित्र रहेर अध्ययनलाई सीमित गरिएको थियो ।

- यो अध्ययन भोजपुर जिल्लामा मात्र सीमित गरिएको थियो ।
- भोजपुर जिल्लाका ६ वटा सामुदायिक विद्यालयमा मात्र अध्ययन सीमित गरिएको थियो ।
- नमुना छनोटमा परेका विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षा २०६५-२०६९ सालमा मात्र सीमित गरिएको थियो ।
- नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनामा मात्र सीमित गरिएको थियो ।
- नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका नमुना छनोटमा परेका ब्राह्मण जाति र राई जातिका विद्यार्थीमा मात्र यो अध्ययन सीमित गरिएको थियो ।

परिच्छेद - दुई

पूर्व साहित्यको समीक्षा

२.१ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका

कुनै पनि विषय, कक्षा अथवा तहमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको ज्ञान, सीप वा बोधलाई मापन गर्न तयार गरिएको परीक्षणलाई उपलब्धि परीक्षण भनिन्छ। उपलब्धि परीक्षणले विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको उपलब्धिको मापन गर्दछ। यसरी उपलब्धि मापन गर्ने विभिन्न सिद्धान्त तथा तरिकाहरू प्रतिपादन भए पनि रसायनशास्त्र र भौतिक विज्ञान जस्तो कुनै पनि सिद्धान्त सतप्रतिशत ठीक र बेठीक पनि हुँदैनन्। यस अध्ययनसँग सम्बन्धित साहित्यहरू यसको समस्यासँग हुबहु मिल्ने नभए पनि अध्ययन कार्यलाई सहयोग पुऱ्याउने केही सिद्धान्तहरूको अध्ययन गरेर तिनका निष्कर्षलाई समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

विनेटले सामान्य बौद्धिक परीक्षणका लागि स्कटल्यान्डमा ५०० छात्रा र ५०० छात्रको परीक्षण गर्दा उपलब्धिमा कुनै खास फरक पाएनन्। उनले फेरि सन् १९२६ मा पुनः ४३० जना छात्रा र ४४४ जना छात्रको उपलब्धि परीक्षण गर्दा उपलब्धिमा समानता रहेको पाए। विनेटले १९३७ मा अङ्कगणित र तर्कशास्त्रको बारेमा अध्ययन गर्दा हरेक उमेर समूहका छात्राहरू भन्दा छात्रहरूको उपलब्धि उच्च रहेको पाए। विनेट र सेरिडले गरेको अध्ययन अनुसार गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयको शैक्षिक उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका छात्रछात्राको उच्च रहेको बताइएको छ (सेरिड, १९९३)।

टरमेन र टेलर अनुसार बौद्धिकतामा लैङ्गिक विभेद रहेको पाइए तापनि मानसिक खुबी छुट्याउन कुनै ठोस मानवीय सूचकको बारेमा उल्लेख गरेको पाइएको छैन। उनीहरूका अनुसार छात्राहरू मौखिक समस्यामा अगाडि रहेका छन्। विश्वव्यापी रूपमा छात्राहरू भाषिक दक्षतामा अगाडि छन् भने छात्रहरू विज्ञान र गणितमा अगाडि छन्। त्यस्तै मेकानिकल कार्यमा छात्रहरू अगाडि रहेका छन् भने संवेदनशील सोचाइमा छात्राहरू अगाडि छन्। बालकको उमेरले मानसिक क्षमतामा फरक पार्दछ (पण्डित, २०६१)।

सन् १९६० मा असुवेलले गणित शिक्षणको उपयोगी विधिको रूपमा अनावरण विधिलाई प्रयोगमा ल्याए। उनले वर्तमानमा भएका खोज तथा अनुसन्धान कार्यलाई भावी पिढीमा सबल तरिकाले हस्तान्तरण गर्न सकिने र व्याख्या विश्लेषणबाट विद्यार्थी स्पष्ट हुने कुरा त्यसमा बताए। अर्थपूर्ण

सिकाइ हुनका लागि सिकारुको सिकाइ प्रतिको भुकाव र सकारात्मक धारणा तयार पारेपछि, पूर्वज्ञानसँग सम्बन्धित गराउँदै शिक्षण गर्नुपर्दछ। विषयवस्तुहरूको प्रस्तुतीकरण हुने रोचकता, अर्थपूर्ण शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग, विधाहरूको संरचना र ती संरचनाबीच सम्बन्ध स्थापना गराएर शिक्षण गराउँदा विषयवस्तुबारे मस्तिष्कमा राम्रो छाप पारी सिकेका विषयवस्तु चिरस्थायी हुने कुरा बताएका छन्। उनको भनाइ अनुसार प्रत्येक नयाँ धारणा र सिद्धान्तबारे शिक्षण गर्दा पूर्वज्ञानसँग सम्बन्धित गराएर शिक्षण गरेमात्र अर्थपूर्ण सिकाइ हुन्छ। शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख भए अनुसार शिक्षण सिकाइको र मूल्याङ्कनको क्रममा अध्ययनका विषयवस्तुसँग मेल खाने शैक्षिक सामग्रीको छनोट गर्नुपर्दछ (पण्डित, २०६१)।

जिन पियाजेले विभिन्न उमेरका बालबालिकालाई सङ्ख्या र स्थानसम्बन्धी विभिन्न प्रयोग गरी त्यसबाट प्राप्त प्रतिक्रियाको अध्ययन तथा विश्लेषण गरेर बालकको उमेरसँग सम्बन्धित बौद्धिक विकासका चारवटा चरणहरू उल्लेख गरेका छन्। ज्ञानेन्द्रिय क्रियात्मक अवस्था : बालक जन्मदेखि २ वर्ष सम्मको यस अवधिमा बालकको विकास आधार नै ज्ञानेन्द्रिय चाल हो। यस अवस्थाको बालकले स्पर्श तथा कार्यबाटै अनुभव हासिल गर्दछ। जस्तै : खेलौना चुस्ने, फाल्ने, टोक्ने इत्यादि कार्य गर्दछ। पूर्व क्रियात्मक अवस्था : २ वर्षदेखि ७/८ वर्षसम्मको यो अवधिमा बालकको विचार सहज, अपरिवर्तनीय र एउटै घटनामा केन्द्रित हुन्छ। बालकले सङ्ख्याको बारेमा धेरै जानकारी हासिल नगरे पनि गन्ती सुरु गरेको हुन्छ। यस अवस्थामा सोचाइहरू तर्कमा आधारित नभएर सहज ज्ञानमा आधारित हुन्छन्। मूर्त क्रियात्मक अवस्था : बालक ७/८ देखि १२/१३ वर्षको यस अवस्थामा तर्कपूर्ण ढङ्गबाट सोच्न वा विचार गर्न सक्छ। आत्म केन्द्रियता कम र विचार धेरै फराकिलो बनाइसकेको हुन्छ। यस अवस्थालाई मूर्त क्रियात्मक तर्कपूर्ण क्रियाकलापको अवस्था भनिन्छ। किनभने ठोस वस्तुको उपस्थितिमा त्यसप्रति तर्क गर्न सक्छ। वस्तुका विशेषता हेरेर समूह, उपसमूह छुट्याउने विपरित क्रियाहरू गर्न सक्ने, पुनर्स्थापना संयोजन, प्रतिच्छेद आदि कार्य गर्न सक्ने सङ्केतको प्रयोग गर्न सक्ने हुन्छ। पिण्ड, तौल, ठोस वस्तुको आयतन, लम्बाइ, क्षेत्रफल आदिबारे धारणा विकसित हुने गर्छ। औपचारिक क्रियात्मक अवस्था : संज्ञानात्मक विकासको अन्तिम अवस्था १२/१३ वर्ष माथिको यो अवधिमा अमूर्त वा भावनात्मक कुरा सोच्ने, नदेखेको वस्तुको बारेमा तर्क दिने सम्भावित तथ्याङ्कहरू पत्ता लगाएर तर्कपूर्ण तरिकाले हिसाब गर्ने, परिकल्पना बनाउने र निष्कर्ष निकाल्ने गर्न सक्छन्। नियम, कानुन, परिभाषा आदिको राम्रो वा नराम्रो हेरी प्रशंसा गर्न वा विरोध गर्न सक्छन्। आगमन र निगमनको तरिका तथा उपयोगिताका आधारमा तर्क गर्न जान्दछन्। पियाजेको यो सिद्धान्त अनुसार ठोस उदाहरण दिएर शिक्षण गर्नुपर्ने,

भौतिक सामग्रीको आधारमा क्रियाकलाप गराएपछि मात्र मानसिक विकास हुने भए तापनि कक्षा ९ र १० मा पुगिसकेका विद्यार्थी अर्थात् औपचारिक क्रियात्मक अवस्थाको विद्यार्थीले त्यस्ता सामग्री विना तर्क दिन सक्ने र सिक्न सक्ने भएकाले औपचारिक क्रियात्मक अवस्थामा यो अध्ययन उपयोगी हुने देखिन्छ (पण्डित, २०६१) ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्दा सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनबाट सहयोग पुग्दछ । सम्बन्धित साहित्य भनेको अध्ययन अनुसन्धानका सम्बन्धित विषयवस्तुमा गरिएको शोध, अध्ययन वा अनुसन्धान भन्ने बुझिन्छ । भोजपुर जिल्लामा माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान नभएको तथा यस अध्ययनसँग मिल्ने साहित्यको अभाव भए पनि यस्तै अध्ययनसँग सम्बन्धित केही साहित्यको अध्ययन गरिएको छ । जसलाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

परिवर्तित एस.एल.सी. प्रणालीमा गणित सुधारका लागि सार्वजनिक बहसको आवश्यकता शीर्षकमा गरिएको अध्ययन अनुसार सन् १९५७ मा अमेरिकी प्रतिस्पर्धा, तात्कालीन सोभियत संघले अन्तरिक्षमा विजय गर्नु अमेरिकाका लागि शिक्षा प्रणाली प्रतिको दरिलो चुनौती बन्यो । यसले अमेरिकालाई आफ्नो विद्यालय तहदेखि गणित, विज्ञान, पाठ्यक्रमलाई पुनर्विचार गर्नुपर्ने परिस्थितिको सिर्जना भयो । त्यस बेलादेखि परम्परागत युक्लिडियन ज्यामितिको सट्टामा समूह, तथ्याङ्क गणित, प्रयोगात्मक गणित र कम्प्युटर गणित शिक्षण हुन थाल्यो । जसलाई 'नयाँ गणित' भन्न थालियो । 'नया गणित' को प्रयोग अनुसार सुधारिएको पाठ्यक्रम अन्तर्गत विद्यार्थीहरूमा आधारभूत गणना गर्ने सीपहरू, समस्या समाधान गर्ने प्रक्रिया आदिमा कम महत्त्व दिन थालेपछि माध्यमिक तह पास गरिसकेका विद्यार्थीले समेत सामान्य क्रियाहरू प्रयोग गर्न नसक्ने भएपछि पुनः आधारभूत प्रक्रियाको गणितमा जोड दिनुपर्ने भन्ने आन्दोलन आयो (हाडा, २०६३) ।

शिक्षकले शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग कसरी गरिनेछ ? प्रयोग सम्बन्धी ज्ञान छ, छैन ? सामग्रीको स्थिति कस्तो छ ? शैक्षिक सामग्री पर्याप्त मात्रामा छन् कि छैनन् ? शैक्षिक सामग्री विषयवस्तु अनुसार ठिक ढङ्गले प्रयोग भएको छ/छैन ? भनी अध्ययन गर्नका लागि विभिन्न विकास क्षेत्र, अञ्चल र जिल्लाका विद्यालयको प्रतिनिधित्व हुने गरी १५० वटा कक्षाहरू अवलोकन गर्दा सहरका धेरैजसो विद्यालयहरूमा शैक्षिक सामग्रीहरू उपलब्ध भएको भए तापनि शिक्षकले कक्षा शिक्षणमा प्रयोग नगरेको देखियो । ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयहरूमा भने शैक्षिक सामग्रीको कमी भएकाले र

भएका सामग्री पनि प्रयोग नगरेको अध्ययनबाट प्राप्त भएको थियो । विशेष गरी शैक्षिक सामग्रीको कमी हुने कारण हिमाली र उच्च पहाडी क्षेत्रका दुर्गम विद्यालयमा यातायातको सुविधा कमी हुनुलाई मुख्य समस्या भएको निष्कर्ष निकालेको थियो (शिक्षा विभाग, २०६४) ।

प्राथमिक विद्यालयमा दलित बालबालिकाको शिक्षामा सहभागिता सम्बन्धी संखुवा-सभा जिल्लामा गरिएको अध्ययनमा दलित बालबालिकालाई विद्यालय सहभागितामा बाधा पार्ने पक्षहरू-परम्परागत रूढीवादी प्रथा, अभिभावकमा चेतनाको अभाव, आर्थिक अभाव जस्ता कारण पहिचान गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा दलित बालबालिकाको उत्प्रेरणा जगाउनु पर्ने, शैक्षिक सुविधामा विस्तार गर्नुपर्ने, छात्रवृत्ति प्रदान गर्नुपर्ने जस्ता कुराको निष्कर्ष निकालिएको छ (दाहाल, २०६९) ।

कक्षा १० मा गणित विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था सम्बन्धी बागलुङ जिल्लाका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा गरिएको अध्ययनमा शैक्षिक सामग्रीको अभाव, विद्यार्थी केन्द्रित विधिको कमी, मूल्याङ्कनमा समस्यामूलक प्रश्न जस्ता पक्ष रहेको र त्यस्ता पक्षमा सुधार गर्न विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, मूल्याङ्कन पश्चात् पृष्ठपोषण, समूह विभाजन गरी शिक्षण गर्नुपर्ने जस्ता निष्कर्ष निकालेका छन् (सापकोटा, २०६८) ।

उच्च र न्यून नतिजा रहेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षणिक अवस्थाको अध्ययनमा काठमाडौं जिल्लाका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको अध्ययनमा उच्च नतिजा हुने विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था, ट्युसन र कोचिङमा थप विषयवस्तुको व्यवस्था गरेको र न्यून नतिजा हुने विद्यालयमा ट्युसन र कोचिङ भए पनि थप विषयवस्तु नभएको, शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था अपर्याप्त र भएका सामग्रीको प्रयोग न्यून रहेको, नतिजा न्यून आउनुमा अन्य कारण पहिचान गर्नुपर्ने देखिन्छ । न्यून नतिजा भएका विद्यालयमा नियमित सुपरीवेक्षण, ट्युसन, कोचिङमा थप विषयवस्तुको व्यवस्था, भौतिक वातावरणमा सुधार, अपनत्वको भावनाको विकास हुनुपर्ने निष्कर्ष निकालेका छन् (सुवेदी, २०६२) ।

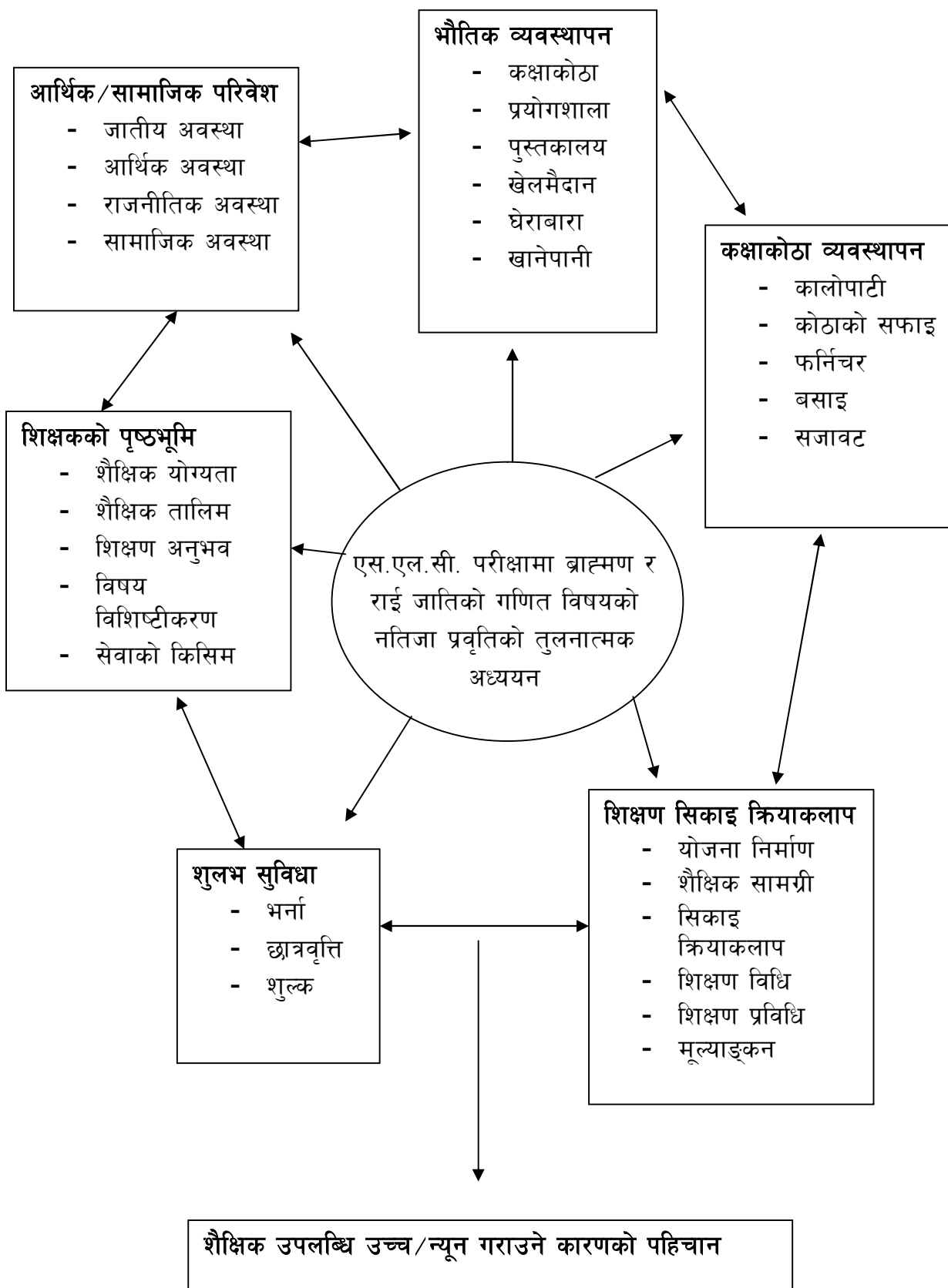
कक्षा ९ को अनिवार्य विषयहरूमा शिक्षण क्रियाकलापहरू भन्ने शीर्षकमा गरिएको अध्ययनमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन, शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापले सिकाइलाई प्रभाव पार्दछ । विद्यार्थीकेन्द्रित विधि र कक्षामा उत्प्रेरणा जगाउनाले सिकाइमा थप सुधार गर्न सकिने निष्कर्ष निकालेका छन् (तिमिल्सिना २०६७) ।

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा गरिएको अध्ययन अनुसार निजी विद्यालयहरूले भौतिक तथा मानवीय

साधनहरूलाई बढी भन्दा बढी उपयोग गर्ने गरेको र सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा निजी विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धि राम्रो रहेको, सामुदायिक विद्यालयहरूले पनि आगामी दिनहरूमा स्रोत साधनहरूलाई सकेसम्म बढीभन्दा बढी प्रयोग गर्न निरन्तर रूपमा लाग्नुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गरेका छन् (पौडेल २०६५) ।

२.३ अवधारणात्मक ढाँचा

अध्ययन क्षेत्रको नमुनामा परेका माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नकालागि पूर्व अध्ययनको पुनरावलोकन बाट शैक्षिक उपलब्धिको अध्ययन, शैक्षिक सामग्रीको अध्ययन, शिक्षामा दलित बालबालिकाको सहभागिताको अध्ययन, कक्षा १० मा गणित शिक्षण सिकाइको अवस्थाको अध्ययन, उच्च र न्यून नतिजाको अध्ययन, सार्वजनिक र संस्थागत विद्यालयको उपलब्धिको तुलना, शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययनले शैक्षिक उपलब्धि वृद्धिका लागि सुझाव र पृष्ठपोषणको कार्य गर्दछ । शैक्षिक उपलब्धि उच्च हुन सके व्यक्ति, परिवार, समाज, राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समेत लाभदायक हुन सक्नेछ । यस अध्ययनमा ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयमा नतिजा प्रवृत्तिको तुलना गर्न, नतिजा उच्च/न्यून हुने कारण पहिचान गर्न र नतिजा बढाउने उपायहरू पहिचान गर्न शिक्षण विधि, शैक्षिक सामग्री, शिक्षक तालिम, विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता, मूल्ङ्कन र पृष्ठपोषण, सन्दर्भ सामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था, आर्थिक तथा सामाजिक परिवेश जस्ता पक्षहरूको सम्बन्धको आधारमा गणित विषयको नतिजामा देखा परेका समस्या र त्यससँग सम्बन्धित समाधानका उपायहरू पहिचान गर्ने प्रयास गरिएको थियो । जसलाई निम्नानुसारको अवधारणात्मक ढाँचाबाट देखाइएको छ -



परिच्छेद - तीन
अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा

अनुसन्धान ढाँचा भन्नाले अध्ययनका लागि गरिने व्यवस्थित, तार्किक, आधारभूत तथा सङ्गठित योजना हो । यस शोध अध्ययनमा परिमाणात्मक, गुणात्मक र वर्णनात्मक अनुसन्धान ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । यस शोध अध्ययनमा प्रयोग गरिएको अनुसन्धान ढाँचालाई तलको तालिका अनुसार देखाइएको छ ।

क्र.सं.	उद्देश्यहरू	साधनहरू	प्रतिक्रियादाताहरू
१	एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलना गर्ने	नतिजा अभिलेख फाराम	- प्रधानाध्यापक
२	नतिजा उच्च/न्यून हुने कारण पहिचान गर्ने	प्रश्नावली	- प्रधानाध्यापक - शिक्षक - स्रोतव्यक्ति - अध्यक्ष
३	नतिजा बढाउने उपायहरू पहिचान गर्ने	अन्तर्वार्ता	- अभिभावक
		लक्षित समूह छलफल निर्देशिका	- विद्यार्थी
		रुजु सूची	- प्रधानाध्यापक
		कक्षा अवलोकन फाराम	- विद्यार्थी

३.२ जनसङ्ख्या

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धानले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने समूह वा एकै किसिमका विशेषताहरू मिले व्यक्तिहरूको समूहलाई जनसङ्ख्या भनिन्छ । अनुसन्धानकर्ता सम्पूर्ण जनसङ्ख्याको अध्ययन र विश्लेषण गर्न समय र स्रोतको कारणले असमर्थ हुने भएकाले आफ्नो अध्ययन कार्यका लागि सम्भव हुनसक्ने गरी लिइने जनसङ्ख्यालाई अध्ययनका जनसङ्ख्या भनिन्छ । यस शोध अध्ययनले नेपालभरका माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने ब्राह्मण र राई जातिको

एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन गर्न खोजेको भए तापनि समय, स्रोत र साधनहरूको अभावले गर्दा यस अध्ययनका लागि भोजपुर जिल्लाको वि.सं. २०६५, २०६६, २०६७, २०६८ र २०६९ सालको एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरू, सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका प्र.अ.हरू, मा.वि.तहका गणित शिक्षकहरू, स्रोतव्यक्तिहरू, वि.व्य.स.अध्यक्षहरू, ब्राह्मण र राई जातिका अभिभावकहरू र कक्षा १० मा अध्ययनरत ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरूलाई यस अध्ययनको जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

३.३ नमुना छनोट

यस शोध अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क संकलन गर्नका लागि निम्नानुसार नमुना छनोट गरिएको छ -

३.३.१ जिल्ला छनोट

यस शोध अध्ययनका लागि अध्ययनकर्तालाई सहज र सुविधा हुने गरी उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट र सुविधाजनक नमूना छनोट विधिबाट भोजपुर जिल्लाको छनोट गरिएको छ ।

३.३.२ क्षेत्र छनोट

यस शोध अध्ययनका लागि नमूना छनोटमा परेका जिल्लाका निर्वाचन क्षेत्रलाई क्लस्टर छनोट विधिबाट क्षेत्र छनोट गरिएको छ ।

३.३.३ गा.वि.स.छनोट

यस शोध अध्ययनका लागि नमूना छनोटमा परेका प्रत्येक क्षेत्रमा ३/३ वटा गा.वि.स. पर्नेगरी क्लस्टर र रेन्डम छनोट विधिबाट उद्देश्यपूर्ण छनोट हुनेगरी ६ ओटा गा.वि.स. छनोट गरिएको छ ।

३.३.४ विद्यालय छनोट

यस अध्ययनका लागि उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट विधिबाट नमूना छनोटमा परेका गा.वि.स.मा १/१ वटा विद्यालय पर्नेगरी ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको छनोट गरिएको छ ।

३.३.५ प्रधानाध्यापकको छनोट

उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिबाट नमुना छनोटमा परेका ६ ओटै विद्यालयका प्र.अ.हरू छनोट गरिएको छ ।

३.३.६ शिक्षकको छनोट

उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिबाट प्रश्नावलीका माध्यमबाट सूचना संकलन गर्न प्रत्येक नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूका माध्यमिक तहका १/१ जनाका दरले ६ जना शिक्षकहरूको छनोट गरिएको छ ।

३.३.७ विद्यार्थीको छनोट

उद्देश्यपूर्ण र रेन्डम नमुना छनोट विधिबाट प्रत्येक नमुना विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरू मध्येबाट लक्षित समूह छलफलकालागि कक्षा १० बाट ५/५ जना गरी प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जनाका दरले जम्मा ६० जना विद्यार्थी छनोट गरिएको छ ।

३.३.८ अभिभावकको छनोट

उद्देश्यपूर्ण र रेन्डम नमुना छनोट विधिबाट अन्तर्वार्ताकालागि प्रत्येक नमुना विद्यालयका २/२ जनाका दरले १२ जना अभिभावकहरूको छनोट गरिएको छ ।

३.३.९ अध्यक्ष छनोट

उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिबाट नमुना छनोटमा परेका ६ ओटै विद्यालयका अध्यक्षहरू छनोट गरिएको छ ।

३.३.१० स्रोतव्यक्ति छनोट

उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट विधिबाट नमुना छनोटमा परेका ६ ओटै विद्यालयका स्रोतव्यक्तिहरू छनोट गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू

यस शोध अध्ययनका लागि निम्न तथ्याङ्कका स्रोतहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

३.४.१ प्राथमिक स्रोत

यस अध्ययनमा विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, अध्यक्ष र स्रोतव्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट, प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता र लक्षित समूह छलफल अवलोकनको माध्यमबाट तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलन गर्न प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.४.२ द्वितीय स्रोत

यस अध्ययनमा सम्बन्धित विद्यालयको रेकर्ड, शैक्षिक तथ्याङ्क, प्रतिवेदन, बुलेटिन, पुस्तक, पत्रपत्रिका, शोधपत्र एवम् शिक्षा सम्बन्धी लेख रचना आदिबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई द्वितीय स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू

यस अध्ययनका लागि तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू निम्नानुसार निर्माण गरिएको छ -

३.५.१ प्रश्नावली

विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, अध्यक्ष र स्रोतव्यक्तिका लागि प्रश्नावलीको माध्यमबाट एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजामा आउने समस्या पहिचान गर्न प्रश्नहरू निर्माण गरिएको छ । उक्त प्रश्नहरू अनुसूची २, ३, ४ र ५ मा राखिएका छन् ।

३.५.२ अन्तर्वार्ता निर्देशिका

नमुना छनोटमा परेका अभिभावकहरूकालागि अन्तर्वार्ताको माध्यमबाट एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजामा आउने समस्या पहिचान गर्न अन्तर्वार्ता निर्देशिका निर्माण गरिएको छ । उक्त निर्देशिकालाई अनुसूची ६ मा राखिएको छ ।

३.५.३ लक्षित समूह छलफल निर्देशिका

नमुना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूकालागि एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा उच्च/न्यून हुने कारण पहिचान गर्न लक्षित समूह छलफल निर्देशिका निर्माण गरिएको छ । उक्त निर्देशिकालाई अनुसूची १ मा राखिएको छ ।

३.५.४ कक्षा अवलोकन फाराम

नमुना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूको कक्षा क्रियाकलापमा ब्राह्मण र राई जातिको संलग्नताका आधारमा तथा कक्षा क्रियाकलापसँग सम्बन्धित शैक्षिक पक्षमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न कक्षा अवलोकन फाराम निर्माण गरिएको छ । उक्त फारमको नमुना अनुसूची ७ मा राखिएको छ ।

३.५.५ रुजुसूची

विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक तथा वातावरणीय अवस्था सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न रुजुसूची निर्माण गरिएको छ । रुजुसूचीको नमुनालाई अनुसूची ८ मा राखिएको छ ।

३.५.६ नतिजा अभिलेख फाराम

एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा सङ्कलन गर्न विद्यार्थीको नतिजा विवरण फाराम निर्माण गरिएको छ । उक्त फारमलाई अनुसूची ९ मा देखाइएको छ ।

३.६ साधनहरूको वैधता

यस शोध अध्ययनका क्रममा प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, अध्यक्ष र स्रोतव्यक्तिहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन र अवलोकन तथा अभिलेखहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न निर्माण गरिएका तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू शोध निर्देशकको सल्लाह, सुझाव र निर्देशन अनुसार निर्माण गरी वैधता निर्धारण गरिएको छ ।

३.७ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

नमुना विद्यालयबाट प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न विद्यालयमा गई प्र.अ.लाई अनुरोध गरी उद्देश्यहरू बताई प्रश्नावली भर्न अनुरोध गरिएको थियो । त्यस्तै शिक्षक, स्रोतव्यक्ति र अध्यक्षहरूलाई प्रश्नावली जिम्मा दिई भर्न अनुरोध गरिएको थियो । विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका कक्षा १० मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीसँग उद्देश्य स्पष्ट पाउँदै लक्षित समूह छलफल चलाइएको थियो । लक्षित समूह छलफलको निष्कर्षलाई शोधकर्ता स्वयमले अभिलेखीकरण गरिएको थियो । विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक तथा वातावरणीय अवस्थाको अध्ययनका लागि प्रधानाध्यापकसँग रुजुसूची भराइएको थियो । अभिभावकका घर-घरमा गई उद्देश्य स्पष्ट पारी अन्तर्वार्ता लिई शोधकर्ता आफैँले अन्तर्वार्ता अनुसूची भरिएको थियो । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सम्बन्धी अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया संकलन गर्न कक्षा १० मा गई गणित

विषयको कक्षा सञ्चालन भइरहेको समयमा शोधकर्ता आफैँले अवलोकन फाराम भरिएको थियो । त्यस्तै द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न विद्यालयमा राखिएको परीक्षा लब्धाङ्क अभिलेख, विद्यालयको दस्तावेजबाट द्वितीय तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो ।

३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया

यस शोध अध्ययनका लागि संकलन गरिएको परिमाणात्मक तथ्याङ्कहरूलाई तालिकीकरण, स्तम्भ चित्र आदिका माध्यमबाट व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ, भने गुणात्मक सूचनाहरूलाई शाब्दिक विश्लेषणका आधारमा वर्णनात्मक व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद - चार

तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

कुनै पनि अनुसन्धान कार्यमा तथ्याङ्क संकलन गरेपछि, ती संकलित तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ। यस अध्ययनमा एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्ने र गणित विषयको नतिजा उच्च वा न्यून हुने कारण पहिचान गर्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको थियो। यिनै उद्देश्यहरू पुरा गर्नका लागि छनोटमा परेका भोजपुर जिल्लाका ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको २०६५ साल देखि २०६९ साल सम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको ब्राह्मण र राई जातिको नतिजा संकलन गरिएको थियो। उक्त नतिजाका आधारमा गणित विषयको नतिजा प्रवृत्ति व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो।

यस अध्ययनको लागि अध्ययन क्षेत्रमा पर्ने ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका प्र.अ., गणित शिक्षक, स्रोतव्यक्ति, अध्यक्षहरूसँग प्रश्नावली, अभिभावकसँग अन्तर्वार्ता र विद्यार्थीहरूसँग लक्षित समूह छलफलको माध्यमबाट गणित विषयको नतिजा उच्च वा न्यून हुने सम्बन्धमा सूचना, तथ्याङ्क, सुझाव र सल्लाह लिई सोही आधारमा गणित विषयको नतिजा उच्च वा न्यून हुने कारण पहिचान गर्ने कार्य गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो। यस अध्ययनमा संकलित सूचना, तथ्याङ्क, सुझाव र सल्लाहलाई परिमाणात्मक सूचनाहरूलाई तालिका, स्तम्भचित्रका माध्यमबाट व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो भने गुणात्मक सूचनाहरूलाई वर्णनात्मक रूपमा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको थियो।

भोजपुर जिल्लाको परिचय

भोजपुर जिल्ला २६ डिग्री ५३ मिनेट देखि २७ डिग्री ४६ मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८६ डिग्री ५३ मिनेट देखि ८७ डिग्री १७ मिनेट पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित छ। २७ डिग्री १० मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८७ डिग्री ०४ मिनेट पूर्वी देशान्तरमा जिल्लाको सदरमुकाम भोजपुर पर्दछ। समुद्र सतहको १५३ मिटर देखि ४,१५३ मिटर को उचाइमा यो जिल्ला रहेको छ। जिल्लाको सदरमुकाम समुद्र सतहदेखि १,५४० मिटर उचाइमा रहेको छ। भोजपुर नेपालको पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रको कोशी अञ्चलमा पर्दछ। यस जिल्लाको सिमाना पूर्वमा धनकुटा र संखुवासभा जिल्ला, पश्चिममा सोलुखुम्बु र खोटाङ जिल्ला, उत्तरमा सोलुखुम्बु र संखुवासभा जिल्ला र दक्षिणमा उदयपुर जिल्ला रहेको छ। यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल १,५०७ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यस जिल्लाको औसत लम्बाइ ९३ किलोमिटर उत्तर-दक्षिण, औसत चौडाइ ३५ किलोमिटर पूर्व-पश्चिम रहेको छ।

यस जिल्लाको सबैभन्दा अग्लो स्थान सिलिचुड र होचो स्थान मचुवाटार हो । यस जिल्लामा बसोबास गर्ने मुख्य जाति राई र अन्य जाति क्षेत्री, ब्राह्मण, नेवार, मगर, गुरुङ, जोगी आदि रहेका छन् । मुख्य भाषा नेपाली, राई आदि रहेका छन् । यस जिल्लालाई संसदिय निर्वाचन क्षेत्र-२, जिल्ला विकास समिति इलाका- १३, गाउँ विकास समिति- ५४, नगरपालिका-२ मा विभाजन भएको छ । वि.सं. २०६८ को जनगणनाअनुसार यस जिल्लाको कुल जनसङ्ख्या १,८२,४५९ रहेको छ । यस जिल्लाको मानव सूचकाङ्क स्थिति ७५ जिल्ला मध्ये ३२ औँ रहेको छ (विकिपिडिया) ।

वि.सं. २०५८ को राष्ट्रिय जनगणनाअनुसार नेपालको कुल जनसङ्ख्या २,३१,५१,४२३ र वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार कुल जनसङ्ख्या २,६४,९४,५०४ रहेको, जसमध्ये ब्राह्मणको सङ्ख्या ३२,२६,९०३ र राईको सङ्ख्या ६,२०,००४ रहेको छ । वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार भोजपुर जिल्लाको जनसङ्ख्या १,८२,४५९ रहेको छ, जसमध्ये ब्राह्मणको सङ्ख्या १०,४५४ र राईको सङ्ख्या ६८,३३० रहेको छ (स्रोत : जि.वि.स. प्रतिवेदन २०६९) ।

४.१ ब्राह्मण र राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलना

४.१.१ राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरमा एस.एल.सी. परीक्षाको अवस्था

देशमा विद्यमान रहेको शैक्षिक जनशक्तिका आधारमा देशलाई भविष्यमा आवश्यक पर्ने जनशक्ति तयार गर्न उपयुक्त शिक्षा नीति र वातावरणको खाँचो पर्दछ । हरेक देशले आफ्नो क्षमताले भ्याए सम्म स्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने कोशिस गरे तापनि विकासोन्मुख देशहरूमा शिक्षा पछि नै रहेको अवस्था छ । नेपालको सन्दर्भलाई अध्ययन गर्दा शिक्षाको गुणात्मक विकास गर्न र शिक्षाको स्तर माथि उकास्न दातृराष्ट्रको ठूलो आर्थिक सहयोग भई रहेको अवस्था छ । यस्ता कार्यक्रमबाट विद्यार्थीहरूका लागि विभिन्न सहुलियत उपलब्ध हुन पुगेका छन् । यसरी शिक्षामा अवसर धेरै उपलब्ध हुँदा हुँदै पनि एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजामा भने गिराओट आइ रहेको छ । राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरको वि.सं. २०६५ देखि २०६९ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा विवरण निम्नानुसार रहेको छ -

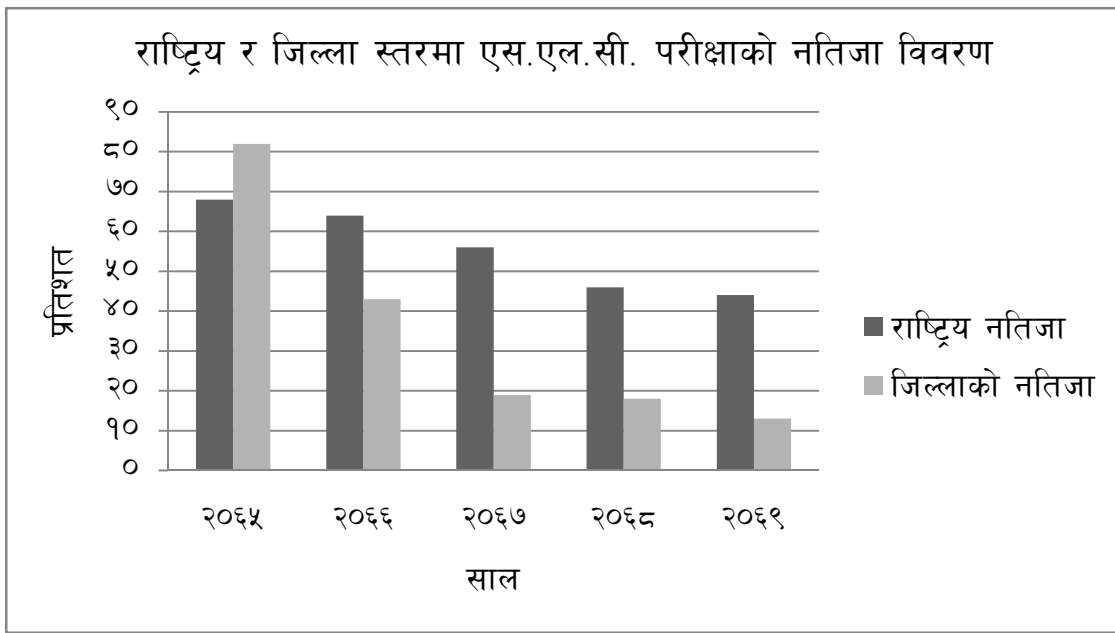
तालिका नं. ४.१

राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरमा एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा विवरण :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
राष्ट्रिय नतिजा	६८ %	६४ %	५६ %	४६ %	४४ %
जिल्लाको नतिजा	८२%	४३ %	१९ %	१८ %	१३ %

स्रोत : शैक्षिक भ्रूलक २०६९

चित्र नं. ४.१



माथिको तालिका र रेखाचित्रबाट वि.सं. २०६५ सालदेखि वि.सं. २०६९ साल सम्मको राष्ट्रिय स्तरको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजा प्रतिशत घट्दो क्रममा रहेको छ । त्यस्तै भोजपुर जिल्लाको नतिजा पनि घट्दो क्रममा रहेको छ ।

४.१.२ ब्राह्मण र राई जातिको जनसंख्या

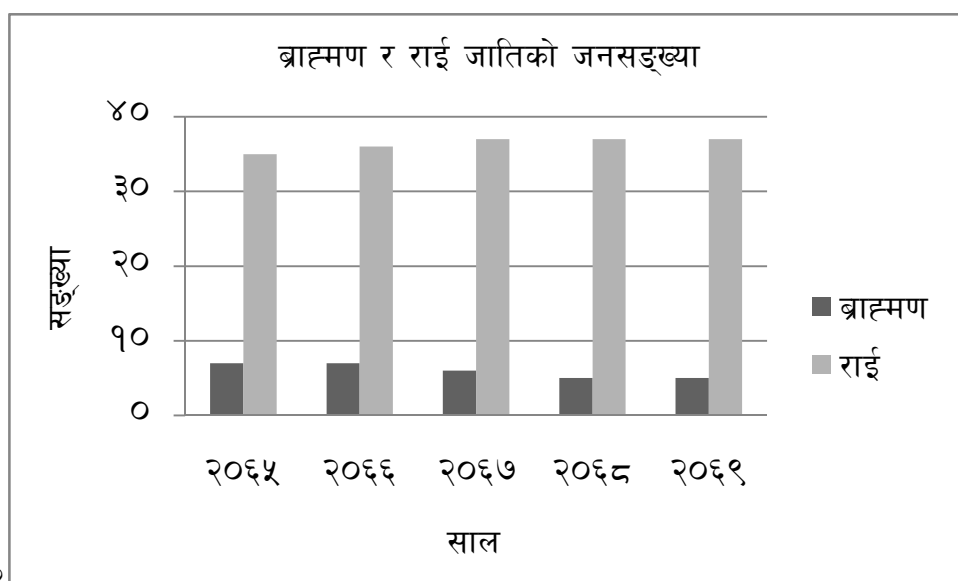
भोजपुर जिल्लाको वि.सं. २०६५ देखि २०६९ साल सम्मको ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्या निम्नानुसार रहेको छ -

तालिका नं. ४.२

ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्या

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
ब्राह्मण	१३,०२६ (७%)	१२,६४४ (७%)	१०,९४७ (६%)	९,१२३ (५%)	९,१९१ (५%)
राई	६५,१३१ (३५%)	६५,६७८ (३६%)	६६,८३५ (३७%)	६७,५१० (३७%)	६८,०१६ (३७%)

स्रोत : जि.वि.स. प्रतिवेदन २०६९



चित्र नं. ४.२

माथिको तालिका र रेखाचित्र अनुसार भोजपुर जिल्लाको वि.सं. २०६५ देखि २०६९ सालसम्मको ब्राह्मण र राई जातिको जनसङ्ख्यालाई तुलना गरेर हेर्दा ब्राह्मणको जनसङ्ख्या ७ प्रतिशतबाट कमशः घट्दै ५ प्रतिशत पुगेको र राईको जनसङ्ख्या ३५ प्रतिशतबाट कमशः बढ्दै ३७ प्रतिशत पुगेको पाइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने राईको भन्दा ब्राह्मणको घट्दो दर उच्च रहेको पाइयो ।

४.१.३ मा.वि. उमेरको ब्राह्मण र राईको सङ्ख्या

नमुना छनोटमा परेका भोजपुर जिल्लाको ६ ओटै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका विद्यालय सेवाक्षेत्रभित्रका वि.सं. २०६५ देखि २०६९ सालसम्मको माध्यमिक तह उमेरका ब्राह्मण र राई विद्यार्थी निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

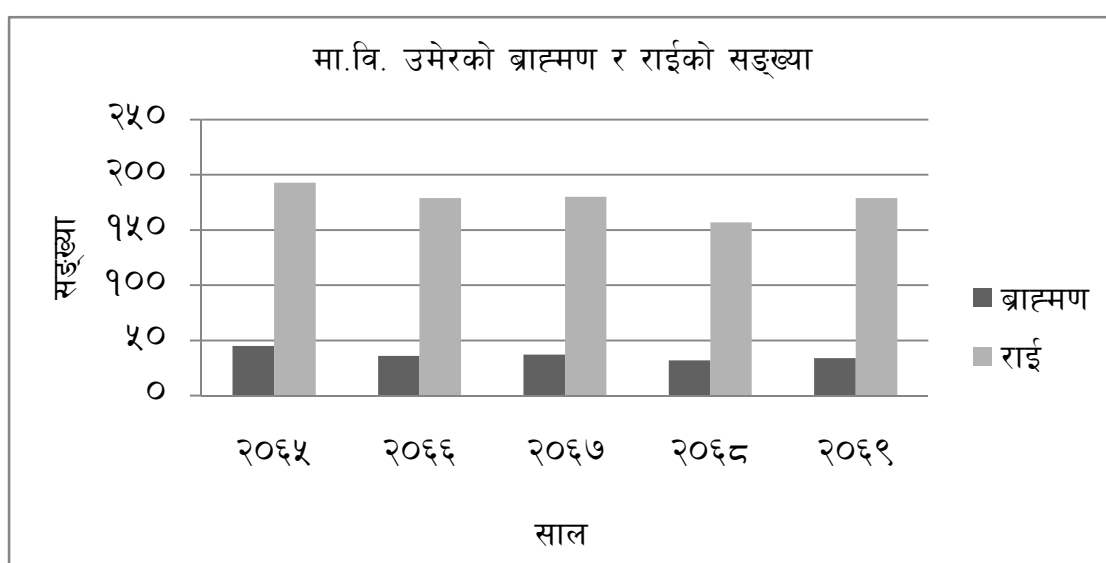
तालिका नं. ४.३

मा.वि. उमेरको ब्राह्मण र राईको सङ्ख्या

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
ब्राह्मण	४५	३६	३७	३२	३४
राई	१९३	१७९	१८०	१५७	१७९

स्रोत : विद्यालय अभिलेख

चित्र नं. ४.३



माथिको तालिका र रेखाचित्र अनुसार भोजपुर जिल्लाका नमूना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको विद्यालय सेवा क्षेत्रभित्रको माध्यमिक तह उमेरका ब्राह्मण र राई जातिको वि.सं. २०६५ देखि २०६९ सालसम्मको सङ्ख्यालाई हेर्दा ब्राह्मणको सङ्ख्या क्रमशः ४५, ३६, ३७, ३२, ३४ र राईको सङ्ख्या क्रमशः १९३, १७९, १८०, १५७, १७९ भएको पाइयो। यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने राईको भन्दा ब्राह्मणको घट्दो दर उच्च रहेको पाइयो।

४.१.४ ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्नाको अवस्था

शैक्षिक क्षेत्रमा लगानीको एक महत्वपूर्ण अंगका रूपमा विद्यार्थीलाई लिइन्छ। विद्यार्थीलाई अलग्ग राखेर हेर्दा शिक्षा प्रणाली पूर्ण बन्न सक्दैन। शिक्षा प्रणालीलाई एउटा सर्कलमा राखेर मिलाउँदा विद्यार्थी प्रारम्भिक र महत्वपूर्ण मेरुदण्डका रूपमा रहन्छ। तसर्थ विद्यालयको अस्तित्वको सुरुवात विद्यार्थी प्रवेशबाट हुने कुरा सावित भएको छ। कक्षा १० बाट मात्र एस.एल.सी. परीक्षामा प्रश्न

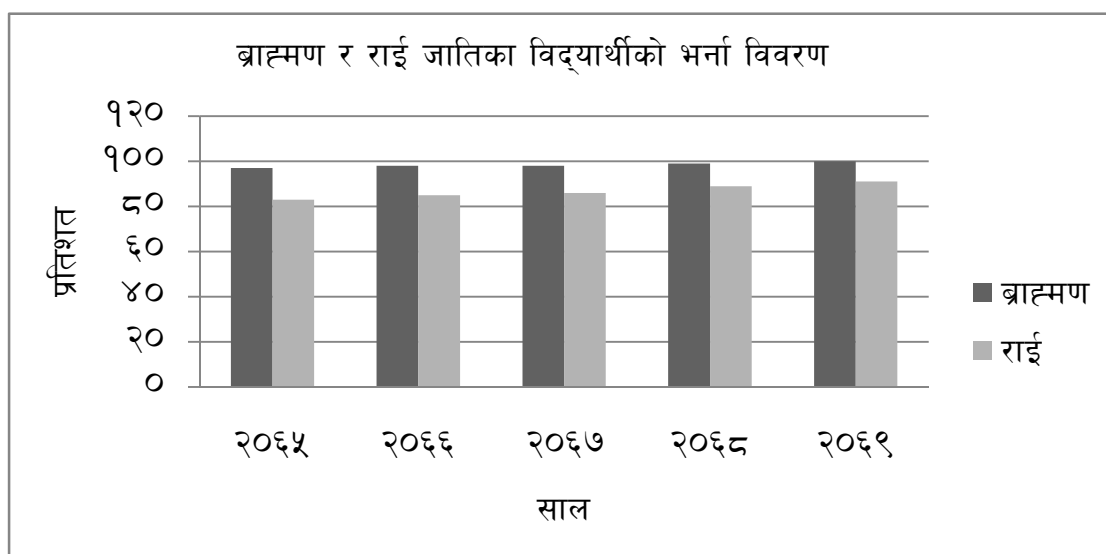
सोधन शुरु भएको २०६५ सालदेखि २०६९ साल सम्मको यस अध्ययनका लागि छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका कक्षा १० मा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्नाको अवस्था निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४.४
ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्ना विवरण

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
ब्राह्मण विद्यार्थी	४३ (९७%)	३५ (९८%)	३६ (९८%)	३१ (९९%)	३४ (१००%)
राई विद्यार्थी	१६० (८३%)	१५२ (८५%)	१५४ (८६%)	१३९ (८९%)	१६२ (९९%)

स्रोत : विद्यालय अभिलेख

चित्र नं. ४.४



माथिको तालिका र रेखाचित्रबाट के स्पष्ट हुन्छ भने भोजपुर जिल्लाका नमुना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको २०६५ सालदेखि २०६९ सालसम्मको ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको अध्ययन गर्दा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी १७९ जना र राई जातिका विद्यार्थी ७६७ जना भर्ना भएको पाइयो । यसरी ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको ५ वर्षको भर्नाको औसत प्रतिशत ९८ र ८७ रहेको पाइयो । ब्राह्मण र राई जातिको तुलना गर्दा माध्यमिक तह उमेर

समूहका ब्राह्मण २ प्रतिशत र राई १३ प्रतिशत विद्यालय बाहिर रहेको पाइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने माध्यमिक तह उमेर समूहका ब्राह्मण र राई जातिको तुलना गर्दा राई भन्दा ब्राह्मणको विद्यालयमा सहभागिता उच्च रहेको पाइयो ।

४.१.५ परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था

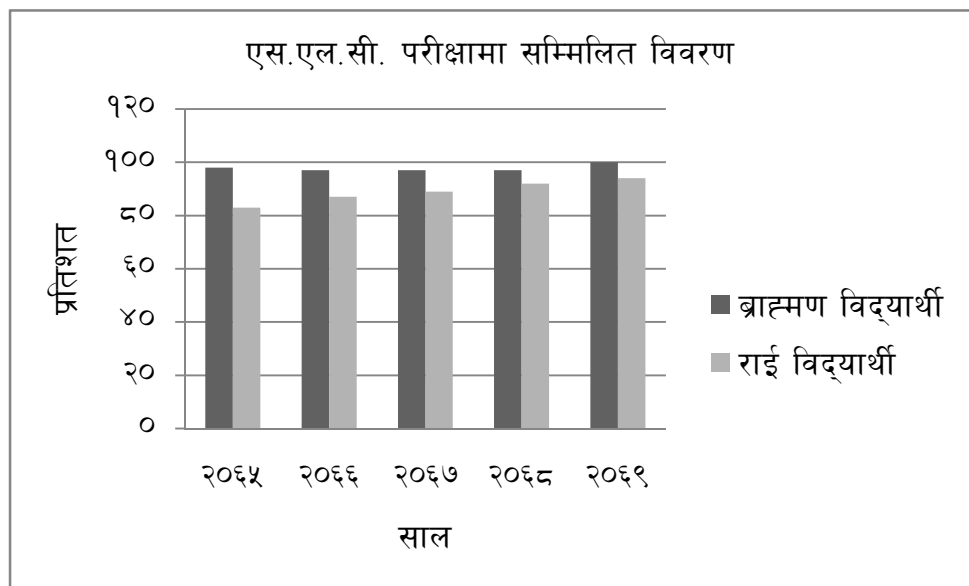
एस.एल.सी. परीक्षामा २०६५ सालदेखि कक्षा १० को पाठ्यपुस्तकबाट मात्र प्रश्न सोधिन थालेको छ । भोजपुर जिल्लाका नमुना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरू एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएको अवस्था निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

तालिका नं. ४.५

एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित विवरण

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
ब्राह्मण विद्यार्थी	४२(९८%)	३४(९७%)	३५(९७%)	३०(९७%)	३४(१००%)
राई विद्यार्थी	१३३(८३%)	१३२(८७%)	१३७(८९%)	१२८(९२%)	१५२(९४%)

स्रोत : विद्यालय अभिलेख



चित्र नं. ४.५

माथिको तालिका र रेखाचित्रबाट भोजपुर जिल्लाको नमूना छनोटमा परेका ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरू कक्षा १० मा भर्ना भइ एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित हुने अवस्थालाई हेर्दा ब्राह्मण विद्यार्थी भर्ना भएका १७९ जनामध्ये १७५ जना एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएको पाइयो भने राई जातिका विद्यार्थी भर्ना भएका ७६७ जनामध्ये ६८२ जना मात्र एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएको पाइयो । उक्त माथिको तालिका र रेखाचित्रलाई अध्ययन गर्दा कक्षा १० मा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूमध्ये एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी ९८ प्रतिशत सम्मिलित भएको र राई जातिका विद्यार्थी ८९ प्रतिशत सम्मिलित भएको पाइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने राई जातिका विद्यार्थीका तुलनामा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको परीक्षामा सहभागिता दर उच्च पाइयो ।

४.१.६ गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको अवस्था

वि.सं. २०६५ सालदेखि एस.एल.सी. परीक्षामा प्रश्नपत्र कक्षा १० को पाठ्यपुस्तकबाट मात्र सोधिन थालेपछि भोजपुर जिल्लाका नमूना छनोटमा परेका ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरूको अनिवार्य गणित विषयमा उत्तीर्ण अवस्था निम्नानुसार पाइयो ।

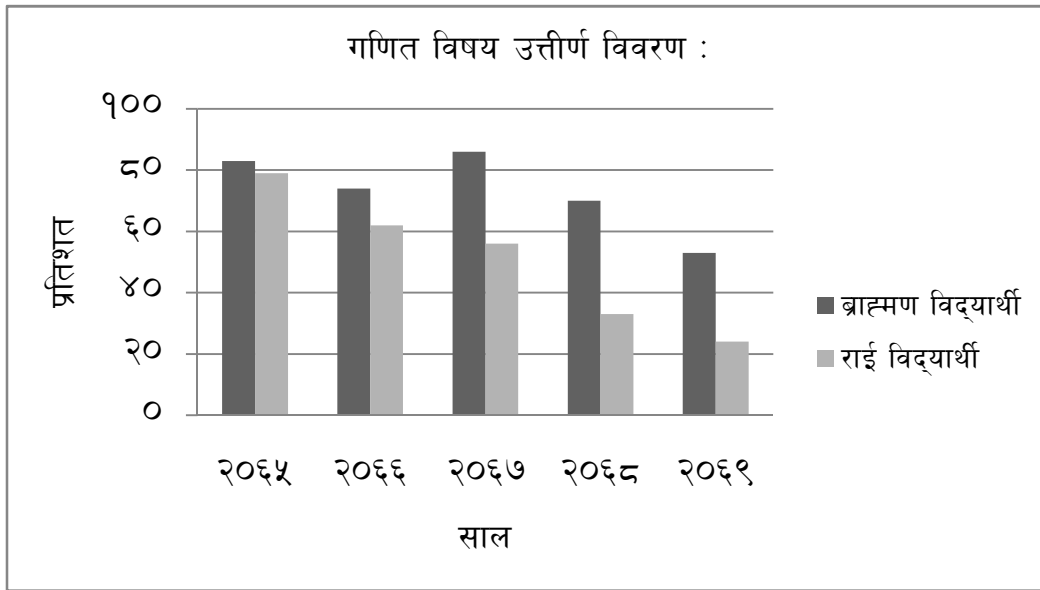
तालिका नं. ४.६

गणित विषय उत्तीर्ण विवरण :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
ब्राह्मण विद्यार्थी	३५(८३%)	२५(७४%)	३०(८६%)	२१(७०%)	१८(५३%)
राई विद्यार्थी	१०५(७९%)	८२(६२%)	७७(५६%)	४२(३३%)	३७(२४%)

स्रोत : विद्यालय अभिलेख

चित्र नं. ४.६



माथिको तालिका र रेखाचित्रबाट भोजपुर जिल्लाको नमुना छनोटमा परेका ६ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीहरूको २०६५ सालदेखि २०६९ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षाको नतिजालाई हेर्दा ब्राह्मण १२९ जना र राई ३४३ जनाले गणित विषय उत्तीर्ण गरेको पाइयो । उक्त माथिको तालिका र रेखाचित्रलाई अध्ययन गर्दा एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी ७४ प्रतिशतले गणित विषय उत्तीर्ण गरेको र राई जातिका विद्यार्थी ५० प्रतिशतले गणित विषय उत्तीर्ण गरेको पाइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको तुलना गर्दा एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयमा राई जातिका विद्यार्थीको उत्तीर्ण दर न्यून रहेको पाइयो ।

यस अध्ययनमा ब्राह्मण र राईको तुलना गर्दा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा उच्च सहभागिता, सन्दर्भसामग्रीको पर्याप्तता, ट्युसनको व्यवस्था, पढाइप्रति उच्च चासो भएकाले नतिजा उच्च रहेको पाइयो ।

४.२ नतिजा उच्च/न्यून हुने कारणहरू

यस अध्ययनमा भोजपुर जिल्लाको नमुना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजाको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक, अध्यक्ष, स्रोतव्यक्तिहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट, अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली, लक्षित समूह छलफल र अवलोकनको

माध्यमबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा नतिजा उच्च/न्यून हुने कारणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

४.२.१ शिक्षण विधिको प्रयोग

यस अध्ययनमा नतिजा उच्च/न्यून हुने कारणहरू सम्बन्धमा २ वटा विद्यालयका प्र.अ.हरूको भनाइअनुसार कक्षाकोठामा शिक्षण गर्नका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन र भौतिक सुविधा उपलब्ध गराएको बताए भने ४ वटा विद्यालयका प्र.अ.हरूले पर्याप्त सुविधा उपलब्ध गराउन नसकेका कारण शिक्षकहरूले कक्षाकोठामा शिक्षक केन्द्रित शिक्षण विधिको बढी प्रयोग गरी अध्यापन गर्ने गरेको बताएका छन् । त्यसैगरी २ वटा विद्यालयका शिक्षकहरूले भौतिक सुविधा र साधनको उपलब्धताका आधारमा विद्यार्थी केन्द्रित विधि अपनाइएको बताएका छन् भने बाँकी ४ वटा विद्यालयका शिक्षकहरूले भौतिक सुविधा र स्रोतसाधनको अपर्याप्तताका कारण शिक्षक केन्द्रित शिक्षण विधिनै अपनाउनु परेको बताएका छन् । कक्षा अवलोकनबाट २ वटा विद्यालयमा विद्यार्थी केन्द्रित विधि प्रयोग गरी शिक्षण गरेको र ४ वटा विद्यालयमा शिक्षक केन्द्रित विधि प्रयोग गरी शिक्षण गरेको पाइयो । यसरी परम्परागत शिक्षक केन्द्रित विधि र विद्यार्थी केन्द्रित विधि प्रयोग गरेका दुवै खाले विद्यालयको नतिजामा राईको तुलनामा ब्राह्मणको उच्च रहेकाले शिक्षण विधिले खासै प्रभाव नपारेको पाइयो ।

४.२.२ शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग

यस अध्ययनमा सीमित शैक्षिक सामग्री बजारमा खरिद गरिएको र स्थानीय स्रोत सामग्री शिक्षकलाई निर्माण गर्न प्रोत्साहन गरेको प्र.अ. को भनाइ रहेको छ । शिक्षकका अनुसार शैक्षिक सामग्री निर्माणमा विद्यार्थीहरूलाई समेत प्रयोगमा ल्याएको तर अन्य स्रोतसाधनको अपर्याप्ततामा कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न नसकिएकाले खरिद सामग्री मात्र प्रयोग गरेको भनाइ रहेको छ । कक्षा अवलोकनबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकल्पमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग न्यून रहेको पाइयो । यस अध्ययन क्षेत्रमा ३ ओटा विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीका साथ सिकाइ भएको र ३ ओटा विद्यालयमा न्यून शैक्षिक सामग्रीका साथ सिकाइ भएको पाइयो । शैक्षिक सामग्री प्रयोग गरेको र नगरेको दुवैखाले विद्यालयमा राईको भन्दा ब्राह्मणको नतिजा उच्च हुनुमा शैक्षिक सामग्री भन्दा अन्य तत्वले प्रभाव पारेको पाइयो ।

४.२.३ शिक्षक तालिम

शिक्षा नियमावली २०५९ मा शिक्षकहरू तालिमप्राप्त हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस अध्ययनमा प्र.अ. का अनुसार सबै शिक्षकहरूलाई तालिम लिने अवसर उपलब्ध गराएकाले सबै शिक्षकहरू तालिमप्राप्त छन् । शिक्षकका अनुसार तालिमलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा अन्य स्रोतसाधन अपर्याप्त रहेको छ । स्रोतव्यक्तिका अनुसार शिक्षकलाई तालिम दिने काम भयो तर कक्षाकोठामा तालिमको प्रयोग न्यून रहेको छ । कक्षा अवलोकनबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक तालिमको प्रयोग न्यून पाइयो । यस शोध अध्ययनका क्रममा कक्षा अवलोकन गर्दा शिक्षकहरूले तालिममा सिकेका कुरा कक्षामा न्यून प्रयोग गरेको अवस्था पाइयो । ब्राह्मण र राई दुवै जातिमा शिक्षकले गर्ने व्यवहार समान रहेको पाइयो । समान व्यवहारमा सिकाइ गर्दा राईको तुलनामा ब्राह्मणको नतिजा उच्च रहेको हुँदा नतिजामा आउने फरकमा शिक्षक तालिमको खासै प्रभाव नरहेको पाइयो ।

४.२.४ विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता

यस अध्ययनमा प्र.अ. र शिक्षकका अनुसार ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको सहभागिता र नियमितता उच्च रहेको बताए । स्रोतव्यक्तिका अनुसार विद्यार्थी सहभागी र नियमित गराउने कार्यक्रम सञ्चालन भएका छन् तर प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीका अनुसार घरमा पढ्ने वातावरण र विद्यालयमा सहभागी हुने वातावरण भएकाले दैनिक विद्यालयमा सहभागिता र नियमितता हुने गरेको भनाइ रहेको छ । राई जातिका विद्यार्थीका अनुसार घरायसी कामले दैनिक विद्यालय जान नसकिएको र विद्यालयमा नियमित रहन नसकिएको भनाइ रहेको छ । कक्षा अवलोकनबाट ब्राह्मण जातिको सहभागिता र नियमितता उच्च रहेको पाइयो । त्यस्तै राईको तुलनामा ब्राह्मणको नतिजा उच्च हुनुमा उच्च उपस्थितिको प्रभाव रहेको पाइयो ।

४.२.५ मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण

यस अध्ययनमा प्र.अ.का अनुसार कक्षा अवलोकन गरी शिक्षकहरूलाई पृष्ठपोषण दिने काम गरिएको बताएका छन् । त्यस्तै स्रोतव्यक्तिका अनुसार कक्षा अवलोकन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्न आवश्यक पृष्ठपोषण दिने गरेको बताएका छन् । २ वटा विद्यालयका शिक्षकले नियमित मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने गरेको बताएका छन् भने ४ वटा विद्यालयका शिक्षकहरूले विद्यार्थी सङ्ख्याका अनुपातमा शिक्षक सङ्ख्याको कमी भएकाले साप्ताहिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी

पृष्ठपोषण दिने गरेको बताएका छन् । कक्षा अवलोकन गर्दा २ वटा विद्यालयमा नियमित मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण गर्ने गरेको पाइयो भने बाँकी ४ वटा विद्यालयमा नियमित मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण गरेको पाइएन । यसरी समान मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणको अवस्थामा राईको तुलनामा ब्राह्मणको नतिजा उच्च हुनुमा मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणको अलवा अन्य कारक तत्त्वहरूले प्रभाव पारेको पाइयो ।

४.२.६ सन्दर्भ सामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था

सन्दर्भ सामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्थाका बारेमा प्र.अ.हरूसँग प्रश्न गर्दा २ वटा विद्यालयका प्र.अ.हरूले सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था गरेको र वर्ष भरी नै अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गरेको बताएका छन् भने ४ वटा विद्यालयका प्र.अ.हरूले सन्दर्भ सामग्रीको आंशिक व्यवस्था गरेको र परीक्षाताका मात्रै अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्ने गरेको बताएका छन् । त्यसैगरी शिक्षकहरूसँग प्रश्न गर्दा २ वटा विद्यालयका शिक्षकहरूले विद्यालयले सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध गराएको र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था पनि गरेको हुँदा पर्याप्त अभ्यास गराउन सकिएको बताएका छन् भने बाँकी ४ वटा विद्यालयका शिक्षकहरूले सन्दर्भ सामग्री पर्याप्त उपलब्ध नगराएको र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था पनि परीक्षाताका मात्र भएकाले पर्याप्त अभ्यास गराउन नसकिएको बताए । त्यसैगरी अध्ययनका क्रममा २ वटा विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन भएको पाइयो भने बाँकी ४ वटा विद्यालयमा अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन भएको देखिएन । वर्षभरी अतिरिक्त कक्षा चल्ने र परीक्षाताका मात्र अतिरिक्त कक्षा चल्ने दुवै खाले विद्यालयमा समान सामग्रीका साथ अतिरिक्त कक्षा सञ्चालनबाट राईको तुलनामा ब्राह्मणको नतिजा उच्च रहेको पाइयो ।

४.२.७ अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक अवस्था

यस अध्ययनमा प्र.अ. र शिक्षकका अनुसार अभिभावकको शिक्षा र आर्थिक अवस्थाले विद्यार्थीको नतिजामा प्रभाव पारेको छ । अध्यक्ष र अभिभावकका अनुसार अभिभावकको शिक्षा र आर्थिक अवस्थाले विद्यार्थीको पढाइमा ध्यान पुऱ्याउन नसकिएको, आवश्यक स्रोत सामग्रीको व्यवस्था गर्न नसकिएको बताएका छन् । अभिभावकको कमजोर आर्थिक अवस्था भएता पनि शिक्षाप्रतिको उच्च चासो भएकाले ब्राह्मण जातिको नतिजा उच्च रहेको छ । अध्ययनका क्रममा अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक पक्षले विद्यार्थीको सिकाइमा आवश्यक पर्ने स्रोत सामग्रीको अवस्था, विद्यार्थीलाई अध्ययन गर्ने वातावरणमा प्रभाव पारेको स्थलगत अध्ययनबाट पाइयो । उपयुक्त सिकाइ वातावरण घरदेखि विद्यालयसम्म निरन्तर कायम राख्न अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक पक्षले प्रभाव पारेको पाइयो ।

अभिभावकको आर्थिक अवस्था र अभिभावकले अपनाएको पेसाले विद्यार्थीको सिकाइ वातावरणमा प्रभाव परेको पाइयो ।

४.३ नतिजा बढाउने उपायहरू

यस अध्ययनमा भोजपुर जिल्लाको नमुना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजाको अवस्थालाई तुलनात्मक अध्ययन गर्दा ब्राह्मणको उच्च र राईको न्यून भएकाले राई जातिको गणित विषयको नतिजा प्रभावकारी रूपमा बढाउन प्रधानाध्यापक, विषय शिक्षक, वि.व्य.स. अध्यक्ष, अभिभावक, स्रोतव्यक्ति, विद्यार्थीहरूबाट सल्लाह र सुझाव संकलन गरिएको थियो । उक्त संकलन गरिएको सल्लाह र सुझावका आधारमा एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा प्रभावकारी रूपमा बढाउन प्राप्त तथ्य निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

४.३.१ शिक्षण विधिको प्रयोग

यस अध्ययनमा नतिजा बढाउने उपायहरू सम्बन्धी प्र.अ.सँग प्रश्नगर्दा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगले नतिजा बढाउन सकिने कुरा बताएका छन् भने शिक्षकको भनाइ अनुसार विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगले नतिजा बढाउन सकिने तर त्यसका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था पर्याप्त मात्रामा हुनुपर्ने बताएका छन् । विद्यार्थीका अनुसार गणित विषयको नतिजा बढाउन समूह विभाजन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनुपर्दछ । स्रोतव्यक्तिका अनुसार पाठको प्रकृति अनुसार उपयुक्त शिक्षण विधि छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूको वैयक्तिक अध्ययन गरी न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान गरी विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्दछ र आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग बढाउनुपर्दछ । यसरी न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी उपचारात्मक र सुधारात्मक सिकाइ विधि प्रयोग गरिनु पर्दछ ।

४.३.२ शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग

यस अध्ययनमा नतिजा बढाउने सम्बन्धी प्र.अ. का अनुसार शिक्षक र विद्यार्थीले निर्माण गरिएको शैक्षिक सामग्रीलाई बढी प्रयोग गर्नुपर्दछ । शिक्षकका अनुसार शैक्षिक सामग्री प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीका अनुसार प्रत्येक पाठको सिकाइमा शैक्षिक सामग्री प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

स्रोतव्यक्तिका अनुसार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा स्थानीय सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गर्नुपर्ने बताएका छन् । न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको लक्षित समूह छनोट गरी शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा विद्यार्थीहरूलाई प्रत्यक्ष संलग्न गरी अध्ययन अध्यापन गराउनु पर्दछ ।

४.३.३ शिक्षक तालिम

यस अध्ययनमा प्र.अ. का अनुसार कक्षाकोठामा शिक्षक तालिम प्रयोगमा आउनु पर्दछ । शिक्षकका अनुसार परिवर्तित पाठ्यक्रम अनुसार अनिवार्य तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने र तालिमलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न आवश्यक स्रोतसाधनको पर्याप्त व्यवस्था गरिनु पर्दछ । स्रोतव्यक्तिका अनुसार तालिम प्राप्त शिक्षकहरूले कक्षाकोठामा तालिममा सिकेका कुराहरू नियमित सिकाइ क्रियाकलापमा प्रयोग गर्नु पर्दछ । त्यस्तै शिक्षक तालिमलाई कक्षाकोठामा व्यावहारिक प्रयोग गर्नुपर्दछ । शिक्षकहरूले तालिममा सिकेका सीप र तरिकालाई विद्यार्थीमा पुऱ्याउन तालिमलाई कक्षाकोठामा अधिकतम प्रयोग गर्नुपर्दछ । शिक्षक तालिम निरन्तर रूपमा परिवर्तित खोज अनुसन्धानसँग जोडेर सञ्चालन गरिनु पर्दछ ।

४.३.४ विद्यार्थी सहभागिता र नियमितता

यस अध्ययनमा प्र.अ. र शिक्षकका अनुसार विद्यार्थीको विद्यालयमा सहभागिता बढाउनु पर्दछ, भने भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको विद्यालय उपस्थिति पनि नियमित हुनुपर्दछ । त्यसका लागि समय समयमा अभिभावकहरूसँग अन्तर्क्रिया गरी विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थितिका लागि सचेत गराउनु पर्दछ । स्रोतव्यक्तिका अनुसार विद्यार्थी नियमित गराउने कार्यक्रम प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ । विद्यालयमा बालमैत्री तथा सिकाइमैत्री कक्षा सञ्चालन गरिनु पर्दछ । अभिभावकका अनुसार समय समयमा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गरी विद्यार्थीलाई विद्यालयप्रति आकर्षित गराउनु पर्दछ । विद्यार्थीहरूको सहभागिता बढाउन र कक्षामा नियमित टिकाइराख्न न्यून आर्थिक अवस्था भएका विद्यार्थीलाई आवासीय व्यवस्था, अनिवार्य छात्रवृत्तिको व्यवस्था, दिवा खाजाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीको सहभागिता र नियमितता बढाउन न्यून सहभागिता हुने अवस्था र कारणको पहिचान गरी सहभागिता बढाउने उपायको खोजी गर्नुपर्दछ । त्यस्तै नियमितताका लागि समेत उपायको खोजी गर्नुपर्दछ ।

४.३.५ मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण

यस अध्ययनमा प्र.अ. का अनुसार निरन्तर मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिनाले विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने भएकाले नतिजा प्रभावकारी हुन आउँछ । विद्यार्थीको वैयक्तिक अध्ययन गरी न्यून क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान गरी उपचारात्मक र सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्दछ । शिक्षकका अनुसार नतिजा बढाउन निरन्तर मूल्याङ्कन गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्नका लागि आवश्यक स्रोतसाधनको पर्याप्त व्यवस्था हुनुपर्दछ । त्यसैगरी विद्यार्थीहरूलाई पनि स्वमूल्याङ्कन र सहपाठी मूल्याङ्कनमा सहभागी गराई नतिजा वृद्धिका लागि प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ । स्रोतव्यक्तिका अनुसार शिक्षकहरूले नतिजा विश्लेषण गरी सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन सिकाइ सुधार योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ । त्यसैगरी सम्बन्धित पक्षले नियमित निरीक्षण गरी पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुपर्दछ । नतिजा विश्लेषण गरी विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षलाई सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । नतिजाको विश्लेषण सरोकारवाला समक्ष पुऱ्याइ नतिजा बढाउने उपायका लागि आवश्यक सहयोग लिनुपर्दछ ।

४.३.६ सन्दर्भ सामग्री र अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था

यस अध्ययनमा प्र.अ. र शिक्षकका अनुसार नतिजा बढाउन सन्दर्भसामग्री अन्तर्गत विभिन्न पाठ्यसामग्रीहरू सहितको पुस्तकालयको व्यवस्था हुनु पर्दछ । त्यसैगरी बर्षेभरी अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गरी पर्याप्त अभ्यास गराउनु पर्दछ । स्रोतव्यक्ति, अध्यक्ष र अभिभावकका अनुसार कमजोर सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूका लागि ट्युसन र कोचिङको व्यवस्था गरी नतिजा बढाउनु पर्दछ । न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूका लागि आवासीय व्यवस्था गरी अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ र कक्षा कोठाभित्र पर्याप्त सन्दर्भसामग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

अध्ययनका क्रममा विद्यालयमा सन्दर्भ सामग्री सहितको पुस्तकालय, प्रयोगशालाको व्यवस्थापन गर्न सरोकारवाला पक्षलाई संलग्न गराउनु पर्ने देखिन्छ । अतिरिक्त कक्षालाई निरन्तरता दिनु पर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई सिकाइमैत्री वातावरणमा समायोजन गर्नुपर्दछ । न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीको पहिचान गरी सिकाइ स्तर अनुसारको छुट्टै व्यवस्था गरी सिकाइ स्तर उकास्ने उपायको खोजी गर्नुपर्दछ ।

४.३.७ अभिभावकको शैक्षिक र आर्थिक अवस्था

यस अध्ययनमा नतिजा बढाउन प्र.अ. र शिक्षकका अनुसार अभिभावकको शिक्षा र आर्थिक अवस्थाले विद्यार्थीको नतिजालाई प्रभाव पार्दछ। अभिभावकको आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्था उकास्नका लागि अभिभावक शिक्षा, आयमूलक कार्यक्रम आवश्यक पर्दछ। जसका लागि शिक्षा कार्यालयबाट पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गरिनु पर्दछ। अध्यक्ष र अभिभावकका अनुसार अभिभावकको शिक्षा र आर्थिक अवस्थाले विद्यार्थीको नतिजा बढाउन सहयोग गर्दछ। अभिभावकका लागि आर्थिक सुविधा विस्तार कार्यक्रम राज्यका तर्फबाट विस्तार गर्नुपर्दछ र अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

अध्ययनका क्रममा अभिभावकको शैक्षिक र आर्थिक अवस्था, अभिभावकले अपनाएको पेसाले समेत विद्यार्थीको सिकाइ वातावरणमा प्रभाव पारेको देखियो। यस्ता पक्षको पहिचान गरी विद्यालयमा आवासीय व्यवस्था गर्नुपर्दछ। अभिभावकको शैक्षिक र आर्थिक अवस्था कमजोर देखिएका विद्यार्थीहरूलाई अनिवार्य छात्रवृत्तिमा छनोट गर्नुपर्दछ। यस्तो अवस्थामा रहेका विद्यार्थीहरूका लागि नियमित अतिरिक्त कक्षा र अन्य आवश्यक पर्ने पाठ्यसामग्री, लेख्य सामग्री र अन्य स्रोत सामग्री समेत निःशुल्क व्यवस्था गर्नुपर्दछ। पोशाक र दिवा खाजाको समेत निःशुल्क व्यवस्था गर्नुपर्दछ भन्ने यस अध्ययनको निष्कर्ष रहेको छ।

परिच्छेद - पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

यस शोध अध्ययनमा भोजपुर जिल्लाको ६९ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू मध्येबाट नमूना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको वि.सं. २०६५ सालदेखि वि.सं. २०६९ सालसम्मको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजाको अवस्था अध्ययन गरी एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा प्रवृत्तिको तुलनात्मक अध्ययन गर्न विद्यार्थीको लब्धाङ्क विवरण फाराम प्रयोग गरी सूचना सङ्कलन गरिएको थियो । एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा उच्च/न्यून हुने कारण पहिचान गर्न र नतिजा बढाउने उपायहरू पहिचान गर्न प्रधानाध्यापकहरूसँग प्रश्नावली र रुजु सूची, गणित विषयको शिक्षकहरूसँग प्रश्नावली, स्रोतव्यक्तिहरूसँग प्रश्नावली, अध्यक्षहरूसँग प्रश्नावली, अभिभावकहरूसँग अन्तर्वार्ता, विद्यार्थीहरूसँग लक्षित समूह छलफल र कक्षा अवलोकन फाराम जस्ता सूचना संकलनका साधनहरू प्रयोग गरी सूचना संकलन गरिएको थियो । उक्त संकलन गरिएका सूचनाहरूलाई व्याख्या र विश्लेषणको आधारमा निम्नानुसार प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ प्राप्ति

यस शोध अध्ययनको सिलसिलामा संकलन गरिएका सूचनाहरू व्याख्या र विश्लेषण गरी व्याख्या र विश्लेषणका आधारमा प्राप्त भएका प्राप्तिहरूलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- । नमूना छनोटमा परेका ६ ओटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा वि.सं. २०६५ देखि २०६९ साल सम्मको ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी १७९ जना ९८ प्रतिशत र राई जातिका विद्यार्थी ७६७ जना ८७ प्रतिशत कक्षा १० मा भर्ना भएको पाइयो । ब्राह्मण २ प्रतिशत र राई १३ प्रतिशत विद्यालय बाहिर रहेको पाइयो ।
- । ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी १७५ जना ९८ प्रतिशत र राई जातिका विद्यार्थी ६८२ जना ८९ प्रतिशत एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएको पाइयो । ब्राह्मण २ प्रतिशत र राई ११ प्रतिशतले कक्षा छाडेको पाइयो ।

-) ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी १२९ जना ७४ प्रतिशत र राई जातिका विद्यार्थी ३४३ जना ५० प्रतिशत एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषय उत्तीर्ण भएको पाइयो ।
-) अध्ययन गरिएका ६ ओटै विद्यालयमा ब्राह्मण र राईको नतिजा तुलना गर्दा ब्राह्मणको उच्च र राईको न्यून रहेको पाइयो ।
-) ६ ओटै विद्यालयका गणित शिक्षकहरू तालिमप्राप्त रहेको, कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा तालिमको न्यून प्रयोग पाइयो । परम्परागत शिक्षक केन्द्रित विधिको बढी प्रयोग गरेको पाइयो । विद्यार्थी केन्द्रित विधिको प्रयोग न्यून पाइयो । आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग नरहेको पाइयो ।
-) बजारमा खरिद गरेका शैक्षिक सामग्री अपर्याप्त रहेको, स्थानीय स्रोतसाधनलाई शैक्षिक सामग्री निर्माणमा न्यून प्रयोग गरेको, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा बजारमा खरिद गरेका शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग रहेको र स्थानीय सामग्रीको प्रयोग न्यून रहेको पाइयो ।
-) ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको विद्यालय सहभागिता र नियमितता उच्च रहेको अभिभावकको कमजोर आर्थिक अवस्था र शिक्षाप्रतिको न्यून चासोले राई जातिका विद्यार्थीहरूको विद्यालय सहभागिता र नियमितता न्यून रहेको पाइयो ।
-) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विद्यार्थीलाई उत्प्रेरणा जागरण गर्ने कार्यको प्रभावकारिता न्यून रहेको, समूह छलफल कार्य न्यून रहेको, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण दिने कार्य प्रभावकारी नभएको पाइयो ।
-) विद्यालयमा सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था अपर्याप्त रहेको अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था न्यून रहेको पाइयो । ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको लागि अभिभावकले सन्दर्भ सामग्री र ट्युसनको व्यवस्था गरेको पाइयो भने राई जातिका अभिभावकले विद्यार्थीका लागि त्यस्तो व्यवस्था न्यून गरेको पाइयो ।
-) न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत अध्ययन गरी उपचारात्मक तथा सुधारात्मक शिक्षण गर्ने कार्य न्यून रहेको पाइयो ।
-) अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक अवस्था र अभिभावकले अपनाएको पेशाको प्रभावले ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी सिकाइप्रति बढी उत्प्रेरित र राई जातिका विद्यार्थी न्यून उत्प्रेरित रहेको पाइयो ।
-)

५.२ निष्कर्ष

यस शोध अध्ययनमा प्राप्त सूचना र तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गरी प्राप्त प्राप्तिहरूको आधारमा निकालिएको निष्कर्ष यसप्रकार रहेको छ । एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा ब्राह्मण र राई जातिको तुलना गर्दा राईको भन्दा ब्राह्मणको नतिजा उच्च रहेको पाइयो । नतिजा फरक हुनुमा जातिगत प्रभाव नपरेर अन्य कारणहरू हुन सक्दछन् भन्ने यस अध्ययनले निष्कर्ष निकालेको छ । भर्नादर ब्राह्मणको उच्च र राईको न्यून, कक्षा छाड्ने दर ब्राह्मणको न्यून र राईको उच्च भएको हुँदा यसले समेत नतिजालाई प्रभाव पारेको छ ।

नतिजा फरक पार्ने अन्य कारणहरूमध्ये शिक्षकहरू तालिमप्राप्त भएपनि कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा तालिमको प्रयोग न्यून हुनु, परम्परागत शिक्षक केन्द्रित विधिको प्रयोग हुनु, विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग न्यून हुनु, आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग नहुनु, शैक्षिक सामग्रीको पर्याप्त व्यवस्था नहुनु, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग न्यून हुनु, ब्राह्मण जातिका विद्यार्थी नियमित विद्यालय उपस्थित हुनु, राई जातिका विद्यार्थीको उपस्थिति र नियमितता न्यून हुनु, राई जातिको कक्षा छाड्ने दर उच्च हुनु, कक्षा क्रियाकलापमा ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता र राई जातिका विद्यार्थीको न्यून सहभागिता हुनु, कक्षा क्रियाकलापमा ब्राह्मण बढी उत्प्रेरित हुनु, राई न्यून उत्प्रेरित हुनु, अभिभावकको आर्थिक शैक्षिक अवस्था र पेशाले समेत नतिजालाई फरक पारेको यस अध्ययनको निष्कर्ष रहेको छ ।

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अनुगमन र निरीक्षणबाट प्रदान गरिएको पृष्ठपोषण प्रभावकारी कार्यान्वयनमा न्यूनता रहेकोले नतिजा फरक रहेको यस अध्ययनको निष्कर्ष रहेको छ । न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीका लागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था न्यून भएको, ब्राह्मण जातिको तुलनामा राई जातिको सहभागिता र नियमितता न्यून भएकाले सिकाइ क्षमता न्यून भएको हुँदा नतिजा फरक परेको निष्कर्ष रहेको छ । अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम प्रभावकारी नभएकाले राई जातिका अभिभावकको शिक्षाप्रति न्यून चासो, कमजोर आर्थिक अवस्था भएका राई जातिका विद्यार्थीहरूको पढाइका लागि आवश्यक स्रोतसामग्री न्यून उपलब्ध हुनुले राई जातिको तुलनामा ब्राह्मणको नतिजा उच्च रहेको पाइयो । नतिजा उच्च/न्यून हुनुमा जातिगत प्रभाव नभएर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँग प्रत्यक्ष र परोक्ष प्रभाव पार्ने अन्य पक्ष रहेको यस अध्ययनको प्राप्तिका आधारमा निष्कर्ष रहेको छ ।

५.३ सुभावहरू

यस शोध अध्ययनबाट प्राप्त भएको निष्कर्षका आधारमा एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा ब्राह्मण जातिको उच्च र राई जातिको न्यून रहेको पाइयो । यस अध्ययनमा न्यून रहेको गणित विषयको नतिजा बढाउन निम्नलिखित तहका लागि निम्नानुसार सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

५.३.१ नीतिगत तहका लागि सुभावहरू

- । गणित विषयको नतिजा बढाउने सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने ।
- । सरकारी तहबाट प्रदान गरिने छात्रवृत्तिका लागि न्यून सिकाइ क्षमता र कमजोर आर्थिक अवस्था भएका विद्यार्थीलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने
- । अभिभावकको आर्थिक र शैक्षिक सुविधा विस्तार गर्न लक्षित समूह कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।
- । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सुधार गर्न प्रतिविद्यार्थी एक ल्याप्टप कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने ।
- । गणित प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्न सामुदायिक विद्यालयहरूलाई सतप्रतिशत अनुदान प्रदान गर्नुपर्ने ।

५.३.२ अभ्यास तहका लागि सुभावहरू

- । विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा सहभागिता र नियमितता बढाउन अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
- । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक तालिमको प्रयोग, विद्यार्थी केन्द्रित विधिको प्रयोग, स्थानीय सामग्रीबाट शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग गर्न दत्तचित्त भएर लाग्नुपर्ने ।
- । कक्षामा उत्प्रेरणा जागरण गराइ विद्यार्थी सहभागितामुलक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतसाधन पर्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- । विद्यार्थीहरूलाई कक्षामा टिकाइराख्न उत्प्रेरणा जागरण गराइ बालमैत्री सिकाइ गर्नुपर्ने ।
- । आधुनिक शिक्षण प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षामा सिकाइमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने ।
- । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको नियमित अनुगमन, निरीक्षण र मूल्याङ्कन गरी प्रभावकारी पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्ने ।
- । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्ने ।

) विद्यार्थीको वैयक्तिक अध्ययन गरी न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूका लागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गरी उपचारात्मक र सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्ने ।

५.३.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझावहरू

) अभिभावकको शिक्षा र विद्यार्थीको नतिजा बीचको सम्बन्ध अध्ययन गर्नुपर्ने ।

) विद्यार्थी सहभागिता र नियमिततामा प्रभाव पार्ने तत्वहरू अध्ययन गर्नुपर्ने ।

) गणित विषयको उच्च/न्यून नतिजामा प्रभाव पार्ने तत्वहरू अध्ययन गर्नुपर्ने ।

) आधुनिक शिक्षण प्रविधिले सिकाइ क्रियाकलापमा पार्ने प्रभावकारिताको अध्ययन गर्नुपर्ने ।

।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, विष्णुप्रसाद र पौडेल, आनन्द (२०६५), *शिक्षाशास्त्र र नेपालमा शिक्षा*, भोटाहिटी, काठमाडौं : आशिष पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०६०), *विद्यालय निरीक्षक स्रोतसामग्री*, काठमाडौं : आशिष पुस्तक भण्डार ।
- उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन (२०५५), केशरमहल, काठमाडौं : शिक्षा मन्त्रालय ।
- खनाल, मधुविलास र अन्य (२०५९), *कक्षाकोठामा मनोविज्ञान*, काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- खनाल, पेशल (२०६६), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, कीर्तिपुर, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन ।
- खनाल, श्रीप्रसाद र तिमिल्सिना, विनोदखण्ड (२०६९), *गुणात्मक मूल्याङ्कन अनुसन्धान*, काठमाडौं : क्षितिज प्रकाशन ।
- जि.वि.स. प्रतिवेदन (२०६९), जि.वि.स. भोजपुर ।
- जि.शि.का. प्रतिवेदन (२०६९), जि.शि.का. भोजपुर ।
- तिमिल्सिना, नवराज (२०६७), *कक्षा ९ को अनिवार्य विषयहरूमा शिक्षण क्रियाकलाप*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।
- दाहाल, यज्ञरथ (२०६९), *प्राथमिक विद्यालयमा दलित बालबालिकाहरूको शिक्षामा सहभागीता : एक अध्ययन जिल्ला संखुवासभा (मादि राम्वेनी)*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।
- पण्डित, रामजी प्रसाद (२०६९), *गणित शिक्षण*, काठमाडौं : अनन्त प्रकाशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०५५), *खस जातिको इतिहास*, काठमाडौं : लुम्बिनि प्रिन्टिड प्रेस प्रा.लि. ।
- पौडेल, अर्जुनप्रसाद (२०६५), *सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका निजी र सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक उपलब्धिको तसलनात्मक अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।
- बुढाथोकि, ताराबहादुर (२०५९), *गणित शिक्षाको आधार*, कीर्तिपुर, काठमाडौं : क्षितिज प्रकाशन ।
- महर्जन, डा. हिराबहादुर र उपाध्याय, हरिनारायण (२०५८), *माध्यमिक गणित शिक्षण : भुँडीपुराण* प्रकाशन, बागबजार, काठमाडौं ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप (२०६३)*, सानेठिमी भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

रानामगर, भद्रबहादुर (२०६१), *संस्थागत र सार्वजनिक विद्यालय बीच प्रवेशिका परीक्षाको परिणाममा भिन्नता देखिनका कारणहरु एक अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।

शर्मा, गोपिनाथ (२०५८), *नेपालको शैक्षिक इतिहास*, काठमाडौं : मकालु बुक्स स्टेसनर्स ।

शर्मा, चिरञ्जिवी (२०५८), *शिक्षाको दर्शनशास्त्रीय आधार*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिकेसन ।

शिक्षा ऐन (२०२८) तथा शिक्षा नियमावलि (२०५९), भेटाहिट, काठमाडौं : हेरिटेज पब्लिकेशर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

शिक्षा विभाग (२०६४), *शिक्षण सामग्री र कक्षाकोठा अवलोकन*, काठमाडौं : नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय ।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६१), *गणित शिक्षा शिक्षण : एक महिने प्रथम मोड्युल*, सानोठिमी भक्तपुर ।

शैक्षिक भ्रम, भोजपुर (२०६९) ।

सापकोटा, शरदराज (२०६८), *दसकक्षामा गणित विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।

सुवेदी, रेशमबहादुर (२०६२) *उच्च र न्यून नतिजा रहेका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको शैक्षणिक अवस्था : एक अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं : त्रि.वि. ।

हाडा, राम (२०६३), *परिवर्तित एस.एल.सी. प्रणालीमा गणित सुधारका लागि सार्वजनिक बहसको आवश्यकता*, एजुकेशनल पेज - ४, २०, काठमाडौं ।

CERID (1993). *Performance level of public and private School provate School*, Kathmandu : T.U.P.20.

print, Murray (1993). *Curriculum Development and Design* (2nd ed.) Australia : Allen and Unwin Pvt.Ltd.

Puja H. Richard(1983) *Factors Related to Student School Achievment*. Education Quarterly, An article, vil. 28, No.2, Kirtipur : T.U. Institute of Education.

परिशिष्ट - २

विद्यालयको प्रोफाइल

१) विद्यालयको नाम : श्री षडानन्द उच्च माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : केउरेनीपानी गाविस वडा नं ७, दिङ्ला, भोजपुर ।



आवाल

ब्रह्मचारी बालागुरु षडानन्द अधिकारी

भौगोलिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सदरमुकामबाट करिब १२ कोष उत्तरमा २७° २१' २३" उत्तरी अक्षांश, ८७° ०८' १५" पूर्वी देशान्तर र समुद्र सतहबाट ११७९ मिटर उचाइमा अवस्थित छ । यो विद्यालय मुलपानी, तुङ्गेछा, केउरेनीपानी गाविसको त्रिकोणात्मक संगम दिङ्लामा पर्दछ । यहाँको भू-भाग सौन्दर्यले निकै रमणीय छ । यहाँ बालागुरु षडानन्दले स्थापना गरेको मन्दिर, मन्दिरको परिसरमा रोपिएका रुद्राक्षका बोटहरु अझ रमणीयका केन्द्रबिन्दु छन् । यो स्थान दुईतर्फ डाँडा र दुईतर्फ भिरालो जमिनको संगममा समथल भू-भागमा अवस्थित छ ।

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रमा रहेतापनि ऐतिहासिक रूपले शिक्षाको शुरुवात भएको स्थल हो । यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र विभिन्न जात जातिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, तामाङ्ग, शेर्पा, मगर, नेवार, गुरुङ, दमाई, कामी, सार्की आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री, राई र शेर्पा जातिको बाहुल्यता रहेको छ ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : वि.सं. १९३२ सालमा आवाल ब्रह्मचारी बालागुरु षडानन्द अधिकारीले भोजपुरको दिङ्लामा स्थापित संस्कृत पाठशाला नेपालको पहिलो संस्कृत पाठशाला हो ।

सोही पाठशालाबाट निम्न माध्यमिक तह शुरु भै कक्षा १२ सम्मको उच्च माध्यमिक विद्यालय सञ्चालनमा छ र हाल कक्षा १ देखि प्राथमिक तह शुरु गरिएको छ । विद्यालयको प्रथम प्रधानाध्यापक नन्दिकेशर अधिकारी रहेका थिए । यस विद्यालयमा गुठीको व्यवस्था भएको छ र हाल संस्कृत विषय पढाइ नभएको अवस्था छ । गुठीका वर्तमान अध्यक्ष दिलकुमार राई रहेका छन् ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ६ ओटा भवनमा १८ ओटा कक्षाकोठा रहेका छन् ।

शौचालय : शौचालय ३ ओटा छात्राको लागि १, छात्रको लागि १ र शिक्षककालागी १ ।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि सामान्य घेराबाराको व्यवस्था भएको ।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : साधारण खेलमैदान भएको, खेलकुद सामग्री भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड नभएको ।

खानेपानी : खानेपानीको व्यवस्थाको लागि धारा भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था सामान्य भएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन नभएको ।

अन्य : विद्यालयको हाताभिन्न फुलबारीको व्यवस्था र सरस्वतीको मन्दिर भएको ।

शिक्षक संख्या : प्रा.वि. २, नि.मा.वि ६, मा.वि. ७, उ.मा.वि. ६

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	२५	०	०	०	०	६५	५९	७५	६५	५९	२७	४४	४१९

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण :

ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	१९	९	६	५	९	४८
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	१९	९	६	५	९	४८
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	१३	७	५	२	३	३४

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	५	५	२	३	१२	२७
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	४	४	२	२	१०	२२
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	३	२	१	१	५	१२

२) विद्यालयको नाम : श्री राधाकृष्ण उच्च माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : श्यामसिला गाविस वडा नं. - ४, भोजपुर



भैसीपड्खा र हेलौछा गाविस पर्दछन् ।

भौगोलिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सदरमुकामबाट करिब कोष पूर्वमा २७° १०' ३२" उत्तरी अक्षांश, ८७° ०५' २०" पूर्वी देशान्तर र समुद्र सतहबाट १८८६ मिटर उचाइमा अवस्थित छ । यो विद्यालय श्यामसिला गाविस वडा नं. ४ श्यामसिलामा पर्दछ । यस विद्यालयको सेवा क्षेत्र आम्तेक,

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा रहेको छ । यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र विभिन्न जात जातिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, तामाङ्ग, शेर्पा, नेवार, दमाई, कामी, सार्की आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री, राई र शेर्पा र तामाङ्ग जातिको बाहुल्यता रहेको छ ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : वि.सं. २०१७ सालमा । सोही पाठशालाबाट निम्न माध्यमिक तह शुरु भै कक्षा १२ सम्मको उच्च माध्यमिक विद्यालय सञ्चालनमा छ र हाल कक्षा १ देखि प्राथमिक तह शुरु गरिएको छ । विद्यालयको प्रथम प्रधानाध्यापक नन्दिकेशर अधिकारी रहेका थिए । यस विद्यालयमा गुठीको व्यवस्था भएको छ र हाल संस्कृत विषय पढाइ नभएको अवस्था छ । गुठीका वर्तमान अध्यक्ष दिलकुमार राई रहेका छन् ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ११ ओटा भवनमा २६ ओटा कक्षाकोठा रहेका छन् ।

शौचालय : शौचालय ५ ओटा छात्राको लागि २, छात्रको लागि २ र शिक्षककालागी १ ।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि सामान्य घेराबाराको व्यवस्था भएको ।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : साधारण खेलमैदान भएको, खेलकुद सामग्री भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड भएको ।

खानेपानी : खानेपानीको व्यवस्थाको लागि धारा भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था व्यवस्थि भएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन भएको ।

अन्य : विद्यालयको हाताभिन्न फूलबारीको व्यवस्था र सरस्वतीको मन्दिर भएको ।

शिक्षक संख्या : प्रा.वि. ६, नि.मा.वि ४, मा.वि. ५, उ.मा.वि. ४

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	८२	४५	४२	४८	४६	९८	७४	५६	६८	५९	५	६	६२९

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण :

ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	४	५	३	५	४	२१
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	४	५	३	५	३	२०
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	३	५	३	५	३	१९

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	३०	३३	२९	३४	२९	१५५
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	२७	२९	२७	३१	२६	१३६
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	२०	१७	१७	८	११	७३

३) विद्यालयको नाम : श्री पञ्चकन्या माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : बोखिम गाविस वडा नं. १, भोजपुर



भौगोलिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सदरमुकामबाट करिब १ कोष पश्चिममा २७° ११' ३९" उत्तरी अक्षांश र ८७° ०२' ०९" पूर्वी देशान्तर र समुद्र सतहबाट १६८४ मिटर उचाइमा अवस्थित छ। यो विद्यालय बोखिम गाविस वडा नं. १ बोखिममा पर्दछ। यहाँको भू-भाग सौन्दर्यले निकै रमणीय छ। यो स्थान सदरमुकामबाट नजिकै पर्दछ। दक्षिण फर्किएको मलिलो भुभाग, घाँसेभूमि, हरियो वनजंगल, लेकाली भूमि भएको दोमट माटोले बनेको हुनाले उत्पादन मुलक भूमि छ। कृषकहरु तरकारी खेती, फलफुल खेती र दुग्ध उत्पादनबाट राम्रो आम्दानी गर्छन्। सदरमुकामका लागि आवश्यक पर्ने तरकारी, फलफुल र दुग्ध र दुग्ध उत्पादन यसै क्षेत्रबाट मुख्य रूपमा आपूर्ति हुन्छ।

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको पश्चिमी क्षेत्रमा अवस्थित छ। यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र बोखिम गाविस र सिद्धेश्वर गाविस पर्दछ। ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, तामाङ्ग, प्रधान, श्रेष्ठ, गुरुङ आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री, राई र प्रधान जातिको बाहुल्यता रहेको छ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : वि.सं. २०१३ सालमा स्थापना भएको यस विद्यालयमा कक्षा १ देखि १० सम्मका कक्षाहरु सञ्चालनमा छन्। यस क्षेत्रका मानिसहरु आर्थिक रूपमा निकै अगाडी भएकाले विद्यालयको स्थापना देखि हालसम्म विद्यालयलाई सहयोग गर्ने दाताहरु ले सहयोग गरेको हुनाले विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक विकास निकै अगाडी बढेको छ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ७ ओटा भवनमा १६ ओटा कक्षाकोठा रहेको ।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि घेराबाराको व्यवस्था राम्रो भएको ।

शौचालय : शौचालय ५ ओटा छात्राको लागि २, छात्रको लागि २ र शिक्षककालागी १ ।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : खेलमैदान राम्रो भएको, खेलकुद सामग्री भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड भएको ।

खानेपानी : खानेपानीको व्यवस्थाको लागि कक्षा कक्षामा धाराको व्यवस्था भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था राम्रो भएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन भएको । विज्ञान सामग्री र पुस्तकालयका लागि पुस्तकहरु भएको ।

अन्य : विद्यालयको हाताभित्र फुलबारीको व्यवस्था, सरस्वतीको मन्दिर भएको, प्रतिक्षालय भएको, प्रशासनिक कामकाजकालागि अलग अलग व्यवस्था भएको ।

शिक्षक संख्या : प्रा.वि. ६, नि.मा.वि ४, मा.वि. ४

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	११	७	१०	१५	६	४४	३४	५०	५१	३६	२६४

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण :

ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	९	११	६	७	११	४४
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	९	१०	६	७	११	४३
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	९	३	४	३	१	२०

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	३९	२६	३६	२१	३२	१५४
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	३६	२३	३३	१८	१९	१२९
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	३३	१०	१६	१६	७	८२

४) विद्यालयको नाम : श्री वेहेश्वर माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : मानेभञ्ज्याङ्ग गाविस वडा नं. ४, मानेभञ्ज्याङ्ग, भोजपुर



भौगोलिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सदरमुकामबाट करिब ६ कोष दक्षिणमा २७° ०५' २९" उत्तरी अक्षांश, ८७° ०३' ३९" पूर्वी देशान्तरमा र समुद्र सतहदेखि करिब १,३८७ मिटर उचाइमा अवस्थित छ। यो विद्यालय मानेभञ्ज्याङ्ग गाविस वडा नं ४ मानेभञ्ज्याङ्गमा पर्दछ। यहाँको भूभाग सल्लाघारीको सौन्दर्यले निकै

रमणीय छ। यो स्थान सदरमुकामबाट आमने सामने पर्दछ। वरिपरि सल्लाघारीले घेरिएको यो स्थान हरियालीले भरिपूर्ण छ। यो क्षेत्र धेरै पहिलेदेखि व्यापारिक रूपमा अगाडी बढेको छ।

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको दक्षिणी क्षेत्रमा अवस्थित छ। यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र मानेभञ्ज्याङ्ग गाविस मात्र पर्दछ। ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, तामाङ्ग, कामी, दमाई, सार्की आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री, राई र तामाङ्ग जातिको बाहुल्यता रहेको छ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : वि.सं. २०१९ साल वैशाख १ गतेका दिन स्थापना भएको यस विद्यालयमा कक्षा १ देखि १० सम्मका कक्षाहरु सञ्चालनमा छन्। यस क्षेत्रका मानिसहरु केही वर्ष अगाडी माध्यमिक तहको शिक्षा लिन सदरमुकाम वा सुदुर दक्षिणको घोरेटार भन्ने स्थानमा जानुपर्दथ्यो। यस विद्यालयको स्थापनाको स्थापनाले यस क्षेत्रका मानिसहरुलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा आर्जन गर्न ठुलो सहयोग मिलेको छ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ६ ओटा भवनमा १२ ओटा कक्षाकोठा रहेको।

शौचालय : शौचालय ३ ओटा छात्राको लागि १, छात्रको लागि १ र शिक्षककालागी १।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि घेराबाराको व्यवस्था सामान्य भएको।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : खेलमैदान सामान्य भएको, खेलकुद सामग्री अपर्याप्त भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड नभएको ।

खानेपानी : खानेपानीको सामान्य व्यवस्था भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था राम्रो नभएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन नभएको । विज्ञान सामग्री र पुस्तकालयका लागि पुस्तकहरु नभएको ।

अन्य : विद्यालय वरिपरि साँगुरो र भिरालो जमिन, सल्लाघारी रहेको ।

शिक्षक संख्या : प्रा.वि. ४, नि.मा.वि ३, मा.वि. ४

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	१३	१७	१९	३४	३९	५२	५८	६४	४४	३३	३७३

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण :

ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	७	६	८	६	५	३२
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	७	६	७	६	५	३१
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	७	६	६	४	२	२७

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	१०	१५	१०	११	१३	५९
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	७	१२	८	९	९	४५
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	५	६	३	४	४	२२

५) विद्यालयको नाम : श्री चण्डेश्वर उच्च माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : वालङ्खा गाविस वडा नं. ८, वालङ्खा, भोजपुर



भौगोलिक
अवस्था :
यो
विद्यालय
भोजपुर
जिल्लाको

सदरमुकामबाट करिब १७ कोष दक्षिणमा $26^{\circ} 57' 40''$ उत्तरी अक्षांश र $86^{\circ} 57' 47''$ पूर्वी देशान्तर र समुद्र सतहबाट १६४९ मिटर उचाइमा अवस्थित छ । यो विद्यालय वालङ्खा गाविस वडा नं. ८ वालङ्खामा पर्दछ । यहाँको भू-भाग सौन्दर्यले निकै रमणीय छ । यहाँको डाँडाबाट तराईको सुनसरी जिल्ला र उदयपुर जिल्लाको समथर भूभागको रमणीय स्थान देखिन्छ ।

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सुदुर दक्षिणी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र वालङ्खा गाविस र थिन्दिङ्खा गाविस पर्दछ । ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, दमाई, कामी र सार्की आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री र राई जातिको बाहुल्यता रहेको छ ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : वि.सं. २०४० सालमा स्थापना भएको यस विद्यालयमा कक्षा १ देखि १२ सम्मका कक्षाहरू सञ्चालनमा छन् । यस क्षेत्रका मानिसहरू यस विद्यालयको स्थापना हुनु अघि तराईका सुनसरी र उदयपुर जिल्लामा शिक्षा हाँसिल गर्न जानु पर्दथ्यो ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ८ ओटा भवनमा १६ ओटा कक्षाकोठा रहेको ।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि घेराबाराको व्यवस्था राम्रो भएको ।

शौचालय : शौचालय ५ ओटा छात्राको लागि २, छात्रको लागि २ र शिक्षककालागी १ ।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : खेलमैदान राम्रो भएको, खेलकुद सामग्री भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड भएको ।

खानेपानी : खानेपानीको व्यवस्थाको लागि कक्षा कक्षामा धाराको व्यवस्था भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था राम्रो भएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन भएको । विज्ञान सामग्री र पुस्तकालयका लागि पुस्तकहरु भएको ।

अन्य : विद्यालयको हाताभित्र फुलवारीको व्यवस्था, सरस्वतीको मन्दिर भएको, प्रतिक्षालय भएको, प्रशासनिक कामकाजकालागि अलग अलग व्यवस्था भएको ।

शिक्षक संख्या : प्रा.वि. ५, नि.मा.वि ३, मा.वि. ५, उ.मा.वि. २

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	७५	४७	४५	६५	५१	८७	७६	७४	९७	५९	२२	३०	७२८

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण : ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	२	१	४	३	१	११
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	२	१	३	३	१	१०
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	१	१	३	२	१	८

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	४२	३६	३०	३५	५७	२००
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	३७	३२	२५	२९	४७	१७०
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	१०	१४	११	१०	५	५०

६) विद्यालयको नाम : श्री जनज्योति माध्यमिक विद्यालय

ठेगाना : पात्लेपानी गाविस वडा नं. ४, भोजपुर



भौगोलिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सदरमुकामबाट १४ कोष दक्षिणमा २६° ५८' ५२" उत्तरी अक्षांशमा, ८७° ०७' १७" पूर्वी देशान्तर र समुद्र सतहदेखि १३१५ मिटर उचाइमा अवस्थित छ। यो विद्यालय पात्लेपानी गाविस वडा नं. ४ मा पर्दछ। यहाँको भू-भाग सौन्दर्यले निकै रमणीय छ। यो स्थान सदरमुकामबाट सुदुर दक्षिण

सप्तकोशी र अरुण नदीको संगममा पर्दछ। यस स्थानबाट पूर्वमा धनकुटा जिल्लाको रमणीय स्थान छिन्ताङ्ग, हिले र मुगा, दक्षिणमा सुनसरी र उदयपुर जिल्लाका रमणीय स्थान, पश्चिममा छिमेकी गाविस देवन्टार र सिन्द्राङ्का रमणीय जङ्गल र टाकुरा, उत्तरमा छिमेकी गाविस रानीवासमा पर्ने यस इलाकाको रमणीय बजार घोरेटार पर्दछ।

सामाजिक अवस्था : यो विद्यालय भोजपुर जिल्लाको सुदुर दक्षिणी क्षेत्रमा अवस्थित छ। यस विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्र पात्लेपानी गाविस र खैराङ्ग गाविस पर्दछ। ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, तामाङ्ग, दमाई, कामी, सार्की आदि यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मुख्य जाति भए तापनि यहाँ ब्राह्मण, क्षेत्री र राई जातिको बाहुल्यता रहेको छ। यस क्षेत्रमा हिन्दु, इसाई, बौद्ध, मुन्धुम धर्मावलम्बिहरूको बसोबास छ।

विद्यालयको ऐतिहासिक परिचय : यस क्षेत्रका मानिसहरू माध्यमिक तहको शिक्षा लिन २-४ घण्टा हरेक दिन पैदल हिंडेर नजिकको माध्यमिक विद्यालयमा जानुपर्दथ्यो। माध्यमिक शिक्षाको यस्तो कठोर परिस्थिति भएतापनि प्राथमिक तहको विद्यालय भने पर्याप्त थिए। माध्यमिक शिक्षा आर्जनकालागि यस क्षेत्रका बुद्धिजीवि, समाजसेवीहरूको सक्रियतामा वि.सं. २०४९ साल माघ १५ गते विहिवार वसन्त पञ्चमिका दिन यस विद्यालयको स्थापना भएको थियो। यस विद्यालयमा कक्षा ६ देखि कक्षा १० सम्म अध्यापन भएको छ।

विद्यालयको भौतिक तथा वातावरणीय अवस्था

भवन र कक्षाकोठा : ६ ओटा भवनमा १४ ओटा कक्षाकोठा रहेको।

घेराबारा : विद्यालयको भवन तथा जग्गा वरिपरि घेराबाराको व्यवस्था राम्रो भएको।

शौचालय : शौचालय ६ ओटा छात्राको लागि ३, छात्रको लागि २ र शिक्षककालागी १।

खेलमैदान र खेलकुद सामग्री : खेलमैदान राम्रो भएको, खेलकुद सामग्री भएको, पर्याप्त ग्राउन्ड भएको ।

खानेपानी : खानेपानीको व्यवस्थाको लागि कक्षा कक्षामा धाराको व्यवस्था भएको ।

प्रयोगशाला र पुस्तकालय : प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्था राम्रो भएको । छुट्टै प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थापन भएको । विज्ञान सामग्री र पुस्तकालयका लागि पुस्तकहरु भएको ।

अन्य : विद्यालयको हाताभित्र फुलबारीको व्यवस्था, सरस्वतीको मन्दिर भएको, प्रतिक्षालय भएको, प्रशासनिक कामकाजकालागि अलग अलग कक्षको व्यवस्था भएको ।

शिक्षक संख्या : नि.मा.वि ५, मा.वि. ४

विद्यार्थी विवरण :

कक्षा	६	७	८	९	१०	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	७०	८०	८४	९८	७५	४०७

गत पाँचवर्षको एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको गणित विषयको नतिजा विवरण :

ब्राह्मण जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	२	३	९	५	४	२३
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	२	३	९	५	४	२३
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	२	३	९	५	४	२३

राई जातिका विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा :

साल	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	जम्मा
कक्षा १० मा भर्ना संख्या	३४	३७	४७	३५	४१	१९४
एस. एल. सी. परीक्षामा सम्मिलित संख्या	३४	३२	४२	३२	३७	१७७
गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने संख्या	३४	२७	३५	३	५	१०४

अनुसूची - १

लक्षित समूह छलफल निर्देशिका

विद्यालय :	ठेगाना :	
कक्षा :	मिति :	
विद्यार्थी संख्या :	छात्रा :	छात्र :

(१) लक्षित समूह संचालन प्रतिक्रिया

- क) परिचयको आदानप्रदान
- ख) सहभागिता कार्यक्रमबारे जानकारी
- ग) सहभागितालाई कार्यक्रमको उद्देश्यबारे जाकारी
- घ) समूह विभाजन
- ङ) छलफलको सुरुवात
- च) सूचनाको रेकर्ड

(२) छलफलका विषयबस्तुहरु

- क) कक्षाकोठाको व्यवस्थापन सम्बन्धमा
- ख) सिकाइ वातावरणको निर्माण सम्बन्धमा
- ग) कक्षा सुरुवात र प्रस्तुती सम्बन्धमा
- घ) शैक्षिक सामग्री सम्बन्धमा
- ङ) शिक्षण विधि र क्रियाकलाप सम्बन्धमा
- च) शिक्षण प्रविधि सम्बन्धमा
- छ) विद्यार्थी क्रियाकलाप सम्बन्धमा
- ज) विद्यार्थी मूलाङ्कन सम्बन्धमा
- झ) कक्षाकार्य सम्बन्धमा
- ञ) पाठको समाप्ति सम्बन्धमा
- ट) सुधारात्मक शिक्षण सम्बन्धमा

अनुसूची - २

शिक्षकका लागि सोधिने प्रश्नावली

शिक्षकको नाम तह/श्रेणी शैक्षिक
योग्यता अनुभव वर्ष :

विद्यालय नाम र ठेगाना :

- १) तपाईंको नाम के हो ?
- २) तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?
- ३) तपाईं कुन तहमा अध्यापन गर्नुहुन्छ ?
- ४) तपाईंले अध्यापन गर्न थाल्नु भएको कति वर्ष भयो ?
- ५) तपाईंले कुन कुन शैक्षणिक योजना बनाउनुभएको छ ? छैन भने किन ?
- ६) तपाईंले अध्यापन गर्दा पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिकाको प्रयोग गर्नुभएको छ ?
प्रयोग नगर्नुको कारण
- ७) तपाईंले शिक्षण गर्दा कुन कुन शिक्षण विधि प्रयोग गर्नुभएको छ ?
- ८) तपाईंले स्थानीय स्रोतसाधनलाई शैक्षिक सामग्री निर्माणमा प्रयोग गर्नुभएको छ ?
नगर्नुको कारण ?
- ९) न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थी पहिचान गरि सुधारात्मक शिक्षण गर्नुभएको छ ?
नगर्नुको कारण ?
- १०) तपाईंको विषयमा ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. को नतिजा समान छ ?
फरक हुनुको कारण ?
- ११) तपाईंको विषयमा ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. को नतिजा बढाउन के के
गर्नुपर्ला ?

अनुसूची - ३

प्र.अ. का लागि सोधिने प्रश्नावली

प्र.अ. को नाम : तह/श्रेणी शैक्षिक
योग्यता अनुभव वर्ष :

विद्यालयको नाम र ठेगाना :

१) तपाईंको नाम के हो ?

२) तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?

३) तपाईं प्र.अ. हुनुभएको कति वर्ष भयो ?

४) तपाईंका विद्यालयमा सबै शिक्षकहरू तालिमप्राप्त छन् ? नहुनुको कारण ?

५) तपाईंले कुन कुन योजना बनाउनुभएको छ ? नबनाउनुको कारण ?

६) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका लागि कुन कुन सामग्री उपलब्ध गराउनुभएको छ ?
नगराउनुको कारण.....

७) तपाईंको विद्यालयमा ब्राह्मण र राई जातिको सहभागिता र नियमितता समान छ ?....
फरक हुनुको कारण ?

८) तपाईंले कक्षा निरीक्षण गरी पृष्ठपोषण दिने गर्नुभएको छ ?

नगर्नुको कारण ?

९) एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा ब्राह्मण र राई जातिको समान छ ?.....
फरक हुनुको कारण ?

१०) न्यून सिकाइ क्षमता भएका विद्यार्थीहरूका लागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्नुभएको
छ ? नगर्नुको कारण ?

११) ब्राह्मण र राई जातिको सहभागिता र नियमितता बढाउन के के गर्नुपर्ला ?

१२) ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा बढाउन के के
गर्नुपर्ला ?

अनुसूची - ४

अध्यक्षका लागि सोधिने प्रश्नावली

अध्यक्षको नाम : उमेर

शैक्षिक योग्यता पेशा :

विद्यालयको नाम र ठेगाना :

१) तपाईंको नाम के हो ?

२) तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?

३) तपाईं कुन पेशा गर्नुहुन्छ ?

४) तपाईंले वि.व्य.स. अध्यक्षमा काम गर्न थाल्नुभएको कति वर्ष भयो ?

५) तपाईंको विद्यालयमा आउने अवस्था कस्तो छ ?

क) दैनिक ख) कहिलेकाहीं ग) बोलाएपछि मात्र ।

६) वि.व्य.स. को बैठकको अवस्था कस्तो छ ?

क) मासिक ख) दुई महिनामा एकपटक ग) काम गरेपछि मात्र ।

७) बैठकको निर्णयमा सबै सदस्यको सहभागिता कस्तो छ ?

क) दलगत ख) जातिगत ग) शैक्षि बृद्धि तर्फ ।

८) वि.व्य.स. बाट अनुगमन निरीक्षण कस्तो छ ?

क) अध्यक्षले मात्र ख) पालोपालो गरेर ग) आवश्यकता अनुसार

९) विद्यालयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएको छ ?

नगर्नुको कारण ?

१०) ब्राह्मण र राई विद्यार्थीको विद्यालय सहभागिता बढाउन वि.व्य.स. को भूमिका के के रहला ?

११) एस.एल.सी. परीक्षामा ब्राह्मण र राई जातिको नतिजा बढाउन वि.व्य.स. को भूमिका

के के रहला ?

अनुसूची - ५

स्रोतव्यक्तिका लागि सोधिने प्रश्नावली

स्रोतव्यक्तिको नाम : तह/श्रेणी

शैक्षिक योग्यता अनुभव वर्ष :

स्रोतकेन्द्रको नाम र ठेगाना :

१) तपाईंको नाम के हो ?

२) तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?

३) शिक्षण पेसामा तपाईंको अनुभव कति वर्ष भयो ?

स्रोतव्यक्तिमा अनुभव ?

४) तपाईंले स्रोतकेन्द्रमा कुन कुन योजना बनाउनु भएको छ ?

नबनाउनुको कारण ?

५) अनुगमन निरीक्षण पश्चात पृष्ठपोषण दिने गर्नुभएको छ ?

नगर्नुको कारण ?

६) तपाईंको स्रोतकेन्द्रमा ब्राह्मण र राई विद्यार्थी सहभागिता बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन

गर्नुभएको छ ? नगर्नुको कारण ?

७) स्रोतकेन्द्र स्तरीय अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएको छ ?

नगर्नुको कारण ?

८) ब्राह्मण र राई जातिको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा बढाउन

स्रोतकेन्द्रको भूमिका के के रहला ?

अनुसूची - ६

अभिभावकका लागि सोधिने अन्तर्वार्ता निर्देशिका

अभिभावकको नाम : पेशा

परिवारका सदस्य सङ्ख्या :

विद्यालयको नाम र ठेगाना :

१) तपाईंको नाम के हो ?

२) तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?

३) तपाईं कुन पेशा गर्नुहुन्छ ?

४) तपाईंका १४ र १५ वर्षका छोराछोरी विद्यालय नगएर घरमा बसेका छन्/छैनन् ?.....

विद्यालय नजानुको कारण ?

५) तपाईंको पेसाले तपाईंका छोराछोरीको पढाइमा सहयोग गरेको छ/छैन ?

छ भने कसरी ?

छैन भने किन ?

६) तपाईं छोराछोरीको पढाइका बारेमा बुझ्न विद्यालय जाने गर्नुहुन्छ /हुन्न ?

नजानुको कारण ?

७) घरमा छोराछोरीलाई पढ्न लेख्न कति समय दिने गर्नुभएको छ ?

समय नदिनुको कारण ?

८) छोराछोरीलाई लेख्ने, पढ्ने सामग्री खरिद गर्न तपाईंलाई आर्थिक कठिनाई छ/छैन ?.....

कठिनाई भए कस्तो सहयोग आवश्यक पर्ला ?

९) तपाईंका छोराछोरीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा बढाउन तपाईंको

भूमिका के के रहला ?

अनुसूची - ७

कक्षा अवलोकन फाराम

(विद्यार्थीको क्रियाकलाप र संलग्नता भर्नाका लागि)

विद्यालयको नाम र ठेगाना :

विषय शिक्षकको नाम :

विषय : कक्षा : घण्टी :

क्र. सं.	विद्यार्थी क्रियाकलाप	टिप्पणी					
		ब्राह्मण विद्यार्थी			राई विद्यार्थी		
		उच्च	मध्यम	न्यून	उच्च	मध्यम	न्यून
१	कक्षामा ध्यान दिएर सुन्छन्						
२	विषयसँग सान्दर्भिक प्रश्न सोच्छन्						
३	शिक्षकले सोधेको प्रश्नको उत्तर दिन्छन्						
४	छलफलमा सहभागी हुन्छन्						
५	शिक्षकले दिएको अर्ती पालना गर्छन्						
६	कक्षा कार्य गर्छन्						
७	गृहकार्य गरेर ल्याउँछन्						
८	अरु विद्यार्थीसँग मिलेर बस्छन्						
९	कापी, किताब, कलम लिएर आउँछन्						
१०	समयमा विद्यालय आउँछन्						
११	अरु विद्यार्थीसँगै मिलेर काम गर्छन्						
१२	अतिरिक्त क्रियाकलापमा भाग लिन्छन्						

सबल पक्षहरु :

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु :

अनुसूची - ८

रुजुसूची

(प्र.अ. सँग सोधेर भर्नका लागि)

छनोटमा परेका विद्यालयको मौजुदा अवस्थाको सूची

क्र.सं.	विवरण	पर्याप्त	अपर्याप्त	छैन
१	घेराबारा			
२	खेलमैदान			
३	खानेपानी			
४	कक्षाकोठा			
५	प्रयोगशाला			
६	पुस्तकालय			
७	खेलकुद सामग्री			
८	विज्ञान सामग्री			
९	गणित सामग्री			
१०	पुस्तकालयका पुस्तक			
११	पाठ्यसामग्री			
१२	सन्दर्भसामग्री			
१३	शैक्षिक सामग्री			
१४	फर्निचर			
१५	कक्षाकोठा सजावट सामग्री			
१६	वातावरण सरसफाइ			
१७	फुलबारी			
१८	शिक्षक खंख्या			
१९	शिक्षक तालिम			
२०	विद्यार्थीको सक्रियता			
२१	अभिभावकको चासो			
२२	शिक्षक-विद्यार्थी-अभिभावक सम्बन्ध			
२३	विद्यालय र अन्य निकायको सम्बन्ध			
२४	शिक्षक नियमितता			
२५	अनुसन्धानात्मक शिक्षक			
२६	स्वास्थ्य उपचार व्यवस्था			
२७	अतिरिक्त त्रियाकलापको व्यवस्था			

अनुसूची - ९

नतिजा अभिलेख फाराम

विद्यालयको नाम र ठेगाना :

	ब्राह्मण विद्यार्थीहरूको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा					राई विद्यार्थीको एस.एल.सी. परीक्षामा गणित विषयको नतिजा				
	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९	२०६५	२०६६	२०६७	२०६८	२०६९
कक्षा १० मा ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थीको भर्ना संख्या										
एस.एल.सी. परीक्षामा सम्मिलित भएका ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थी संख्या										
एस.एल.सी परीक्षामा गणित विषय उत्तीर्ण गर्ने ब्राह्मण र राई जातिका विद्यार्थी संख्या										

अनुसूची - १०

छनोटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरुको नामावली

क्र. सं.	प्रधानाध्यापकको नाम	विद्यालयको नाम	स्थायी / अस्थायी	शैक्षिक योग्यता	अनुभव वर्ष
१	डम्बरु भट्ट	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	स्थायी	बि.एड.	३५
२	नगेन्द्रप्रसाद सुवेदी	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	स्थायी	बि.एड.	३०
३	शान्तकुमार राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	अस्थायी	एम.ए.	२०
४	नगेन्द्र चौहान	श्री बेहेरेश्वर मा.वि. मानेभञ्ज्याङ्ग	स्थायी	बि.एड.	३३
५	राजकुमार चौधरी	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	अस्थायी	बि.एड.	१२
६	पठनबहादुर राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	स्थायी	बि.एड.	२४

अनुसूची - ११

छनोटमा परेका विद्यालयका गणित शिक्षकहरुको नामावली

क्र. सं.	शिक्षकको नाम	विद्यालयको नाम	स्थायी / अस्थायी	शैक्षिक योग्यता	अनुभव वर्ष
१	डम्बरु भट्ट	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	स्थायी	बि.एड.	३५
२	देवेन्द्र यादव	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	अस्थायी	बि.एस्सी.	१६
३	गणेश प्रधान	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	अस्थायी	बि.एड.	११
४	सूर्यानारायण शाह	श्री बेहेरेश्वर मा.वि. मानेभञ्ज्याङ्ग	अस्थायी	बि.एस्सी.	८
५	राजकुमार चौधरी	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	अस्थायी	बि.एड.	१२
६	मनोजकुमार मिश्र	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	अस्थायी	बि.एस्सी.	४

अनुसूची - १२

छनोटमा परेका विद्यालयका स्रोतव्यक्तिहरुको नामावली

क्र. सं.	स्रोतव्यक्तिको नाम	विद्यालयको नाम	स्थायी / अस्थायी	शैक्षिक योग्यता	अनुभव वर्ष
१	रमेशप्रसाद घिमिरे	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	स्थायी	एम.एड	२२
२	तीर्थप्रसाद खनाल	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	स्थायी	बि.एड.	१८
३	रविन्द्र पौडेल	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	स्थायी	एम.एड	११
४	बेचन यादव	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	स्थायी	बि.एड.	२४
५	गोविन्द पराजुली	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	स्थायी	बि.एड.	३१
६	बलराम यादव	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	स्थायी	बि.एड.	२५

अनुसूची - १३

छनोटमा परेका विद्यालयका अध्यक्षहरुको नामावली

क्र. सं.	अध्यक्षको नाम	विद्यालयको नाम	शैक्षिक योग्यता	अनुभव वर्ष
१	थानेश्वर नेपाल	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	एस.एल.सी.	७
२	गन्जाधन राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	एस.एल.सी.	१५
३	युरी कुमार राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	आइ.एड.	३
४	विरेन्द्र राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	एस.एल.सी.	२
५	कटकबहादुर विष्ट	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	एस.एल.सी.	९
६	कृष्णप्रसाद राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	वि.ए.	५

अनुसूची - १४

छनोटमा परेका विद्यालयका अभिभावकहरुको नामावली

क्र.सं.	अभिभावकको नाम	विद्यालयको नाम	शैक्षिक योग्यता	पेशा
१	डोरनाथ घिमिरे	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	आइ.ए.	कृषि
२	अम्बरबहादुर राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	एस.एल.सी	कृषि
३	गोविन्द प्र. भट्टराई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	एस.एल.सी.	कृषि
४	शुक्र राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	आइ.एस्सी.	व्यापार
५	युवराज न्यौपाने	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	एस.एल.सी.	कृषि
६	हरिकुमार राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	एस.एल.सी.	कृषि
७	केशर प्र. पारजुली	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	साधारण	कृषि
८	निरबहादुर राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	एस.एल.सी.	कृषि
९	कपिल गुरागाई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	एम.एड.	शिक्षण
१०	इन्द्रकुमार राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	एस.एल.सी.	कृषि
११	इन्दिरा न्यौपाने	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	आइ.एड.	शिक्षण
१२	लक्ष्मीप्रसाद राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	साधारण	कृषि

अनुसूची - १५

छनोटमा परेका विद्यालयका विद्यार्थीहरुको नामावली

क्र.सं.	विद्यार्थीको नाम	विद्यालयको नाम	कक्षा	छात्रा/छात्र
१	अमृता घिमिरे	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्रा
२	चन्द्रकला भट्टराई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्रा
३	सीता भट्टराई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्रा
४	अर्जुन न्यौपाने	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्र
५	पेशल कोइराला	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्र
६	विना राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्रा
७	यमुना राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्रा
८	गणेश राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्र
९	सनम राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्र
१०	मनोज राई	श्री षडानन्द उ.मा.वि. दिङ्ला	१०	छात्र
११	सकुन्तला पराजुली	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्रा
१२	कमला दाहाल	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्रा
१३	पार्वती भट्टराई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्रा
१४	डिल्लि भट्टराई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्र
१५	वासु भट्टराई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्र
१६	अन्जना राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्रा
१७	विना राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्रा
१८	जीवन राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्र
१९	अमृत राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्र
२०	धर्मेन्द्र राई	श्री राधाकृष्ण उ.मा.वि. श्यामसिला	१०	छात्र
२१	जानुका पोखरेल	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्रा
२२	गीता न्यौपाने	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्रा
२३	सुनिल पोखरेल	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्र
२४	विकास न्यौपाने	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्र
२५	हरि न्यौपाने	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्र
२६	सजना राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्रा
२७	गंगा राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्रा
२८	जमुना राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्रा
२९	विकास राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्र
३०	सन्देश राई	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिम	१०	छात्र
३१	हीरा आचार्य	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्रा
३२	कविता पराजुली	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्रा

३३	मीना गेलाल	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्रा
३४	शक्तिराज गेलाल	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्र
३५	हीरा पराजुली	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्र
३६	कमला राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्रा
३७	पुनम राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्रा
३८	प्रकाश राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्र
३९	अनिल राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्र
४०	विशाल राई	श्री बेहेरेश्वर मा.वि मानेभञ्ज्याङ्ग	१०	छात्र
४१	अनुषा घिमिरे	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्रा
४२	निरु घिमिरे	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्रा
४३	राधा पराजुली	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्रा
४४	श्याम गुरागाई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्र
४५	अनिल पराजुली	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्र
४६	शान्तिकला राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्रा
४७	रक्षा राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्रा
४८	अनिल राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्र
४९	मणिराम राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्र
५०	किरण राई	श्री चण्डेश्वर उ.मा.वि. बालङ्खा	१०	छात्र
५१	आयुषा निरौला	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्रा
५२	रमा घिमिरे	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्रा
५३	योगेश न्यौपाने	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्र
५४	रोशन तिवारी	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्र
५५	पर्शुराम काफ्ले	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्र
५६	रञ्जना राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्रा
५७	अस्मिता राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्रा
५८	सुबिना राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्रा
५९	ध्रुव राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्र
६०	भिमप्रसाद राई	श्री जनज्योति मा.वि. पात्लेपानी	१०	छात्र